

ČESKÁ ZEMĚDĚLSKÁ UNIVERZITA

Provozně ekonomická fakulta

Katedra humanitních věd

**TOTALITNÍ REŽIMY V EVROPĚ:
ANALÝZA SOCIÁLNÍ, POLITICKÉ
A KULTURNÍ ZKUŠENOSTI OBYVATEL ČESKÝCH
ZEMÍ V DANÝCH ČASOVÝCH OBDOBÍCH**

Bakalářská práce

Autor práce: **Jan Hammer**

Vedoucí práce: **PhDr. Blanka Wurst-Hašová, PhD.**

(zadání BP)

(zadání BP)

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci "Totalitní režimy v Evropě: Analýza sociální, politické a kulturní zkušenosti obyvatel českých zemí v daných časových obdobích" jsem vypracoval samostatně, pod odborným vedením vedoucího mé bakalářské práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu literatury na konci textu. Jako autor uvedené bakalářské práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušil autorská práva třetích osob.

V Praze dne 15.3.2013

_____

Poděkování

Rád bych touto cestou poděkoval vedoucí mé bakalářské práce PhDr. Blance Wurst-Hašové PhD. za odborné vedení, přínosné konzultace a možnost psát o tak závažném a neopominutelném tématu jako je komunismus. Děkuji všem respondentům za jejich čas, informace a především za odhalení mnohdy složitých a neveselých osudů. Také vyjadřuji vděk svým spolupracovníkům za technickou podporu.

Totalitní režimy v Evropě: analýza sociální, politické a kulturní zkušenosti obyvatel českých zemí v daných časových obdobích

---

Totalitarian regimes in Europe: Analysis of social, political and cultural experience of Czech people in different time periods

Souhrn

Cílem této bakalářské práce je analyzovat dopady totalitních režimů na jednotlivce se zaměřením na komunismus v Československu. Především objasnit pocity a chování běžných lidí při důležitých historických událostech. Dále se zde odhaluje míra persekuce a její síla během dvou období, které změnilu podobu československé společnosti a znamenaly zásadní milníky historie tohoto národa.

Výpovědi vybraných respondentů, kteří zažili celé období komunismu v Československu nebo alespoň jeho část, slouží k popsání sociální a kulturní situace ve dvou zkoumaných obdobích. V první části se výzkum zaměřuje na období Pražského jara, vstup vojsk Varšavské smlouvy a na následující události ovlivněné normalizací. Druhá část se zabývá obdobím konečné fáze komunismu a revolučním listopadem 1989.

Ze získaných výpovědí očitých svědků a informací ze sekundárních zdrojů je odhalena struktura fungování totalitního režimu, v tomto případě komunismu.

Summary

The aim of this work is to analyze the impact of totalitarian regimes to individuals with a focus on communism in Czechoslovakia. Especially, to clarify feelings and behavior of ordinary people during important historical events. There is also detected the level of persecution and her strength during two periods, which changed the face of Czechoslovak society and meant major milestones of this nation.

Statements of selected respondents, who experienced the whole or at least a part of communistic period in Czechoslovakia, serves to description of social and cultural situation in the two researched periods. The first part of the research focuses on the period of the Prague Spring, exit the Warsaw Pact and the following events affected by normalization. The second part examines the final stages of communism and revolutionary November 1989.

From retrieved statements of eye-witnesses and from informations from secondary sources is revealed the structure of functioning of totalitarian regime. In this case, of communism.

Klíčová slova: Totalita, Komunismus, Režim, Vláda, Společnost, Svoboda, Cenzura, Strach, Persekuce, Kultura.

Keywords: Totality, Communism, Regime, Government, Society, Liberty, Censorship, Fear, Persecution, Culture.

Obsah

1	ÚVOD DO TÉMATU.....	8
2	CÍL PRÁCE A METODIKA.....	9
2.1	Cíle práce.....	9
2.2	Metodika.....	9
3	PŘEHLED ŘEŠENÉ PROBLEMATIKY.....	10
3.1	Vymezení totalitních režimů.....	10
3.1.1	Charakteristika totalitních režimů.....	10
3.1.2	Typy totalitních režimů.....	12
3.1.3	Rozložení totalitních režimů v Evropě.....	14
3.2	Komunismus v Československu.....	15
3.2.1	Vzestup komunismu v Československu.....	15
3.2.2	Charakteristika 50. let.....	18
3.2.3	Charakteristika 60. let.....	20
3.2.4	Období mezi lety 1969 – 1989.....	22
4	ANALYTICKÁ ČÁST.....	25
4.1	Popis respondentů.....	25
4.2	Období Pražského jara ; srpen 1968 a jeho důsledky.....	25
4.2.1	Strach ve společnosti očima jednotlivce.....	25
4.2.2	Kultura společnosti očima jednotlivce.....	29
4.2.3	Persekuce očima jednotlivce.....	31
4.3	Období konečné fáze komunismu v ČSSR ; listopad 1989.....	34
4.3.1	Strach ve společnosti očima jednotlivce.....	34
4.3.2	Kultura a společnost očima jednotlivce.....	38
4.3.3	Persekuce očima jednotlivce.....	41
5	VÝSLEDKY A DISKUZE.....	45
6	ZÁVĚR.....	48
7	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ.....	49
7.1	Knižní literatura.....	49
7.2	Internetové zdroje.....	50
8	SEZNAM PŘÍLOH.....	51
9	PŘÍLOHY.....	51

1 ÚVOD DO TÉMATU

20. století bylo obdobím překotného rozvoje techniky, vědy a všech moderních technologií. Dá se tedy považovat za úsvit moderní společnosti. Je však také spojeno s válečnými konflikty a s obdobím vlády nedemokratických režimů, devastujících nejen hospodářství, ale i kulturní a duchovní bohatství zasažených národů po celém světě. Československo, stejně jako téměř celá oblast východní Evropy, poznalo ve 20. století vládu totalitního režimu, komunismu.

Tato bakalářská práce se v přehledu řešené problematiky zaměřuje na vývoj politického stavu v ČSR, později ČSSR v době od roku 1920 do roku 1989. V analytické části bude hlavní důraz kladen na výzkum týkající se dvou důležitých období totalitního Československa, která výrazně poznamenala celou společnost v mnoha směrech, a s jejichž důsledky se potýkáme dodnes. Jako první je to období kolem roku 1968, tedy Pražské jaro, vstup vojsk Varšavské smlouvy, počátek normalizace a jako druhé, období konečné fáze komunismu v ČSSR, konec 80. let a události roku 1989.

Zkoumány budou druhy prosazování moci, důležité politické skutečnosti, politický vývoj a zejména vliv státem řízených funkcí na život běžného člověka. Formou polo-standardizovaných rozhovorů se tato práce soustředí na odhalení a popsání atmosféry strachu ve společnosti, kulturní úrovně obyvatel země, a také na osobní zkušenosti v té době žijících lidí, kteří na vlastní kůži nebo na někom blízkém pocítili jakoukoli míru persekuce. Ve výsledcích výzkumu jsou komparovány výpovědi dotazovaných a porovnávají se obě zkoumaná období.

V konečném výstupu se práce okrajově zaměřuje také na názor respondentů na roli studentů v totalitním režimu. Na toto téma není záměrně vytvořena žádná výzkumná otázka a zajímavé bude, jestli se v některých rozhovorech o studentech respondenti rozhovoří.

2 CÍL PRÁCE A METODIKA

2.1 Cíle práce

Cílem této bakalářské práce je analyzovat dopady totalitních režimů na jednotlivce se zaměřením na komunismus v Československu. Především objasnit pocity a chování běžných lidí při důležitých historických událostech. Dále se zde odhaluje míra persekuce a její síla během dvou období, které změnily podobu československé společnosti a znamenaly zásadní milníky historie tohoto národa.

Výpovědi vybraných respondentů, kteří zažili celé období komunismu v Československu nebo alespoň jeho část, slouží k popsání sociální a kulturní situace ve dvou zkoumaných obdobích. V první části se výzkum zaměřuje na období Pražského jara, vstup vojsk Varšavské smlouvy a na následující události ovlivněné normalizací. Druhá část se zabývá obdobím konečné fáze komunismu a revolučním listopadem 1989.

Ze získaných výpovědí očitých svědků a informací ze sekundárních zdrojů je odhalena struktura fungování totalitního režimu, v tomto případě komunismu. Práce se také okrajově zaměřuje na názor respondentů na roli studentů v totalitním režimu.

2.2 Metodika

Práce se v teoretické části soustředí na studium sekundárních dat, na analýzu písemných a internetových dokumentů. Všechny prameny jsou uveřejněny v Seznamu použitých zdrojů.

Hlavní analytická část – empirická studie bude zpracována formou polo-standardizovaného rozhovoru, tudíž se do práce zakomponují i osobní zkušenosti osob, jež prožili většinu svého života ve zkoumaném období, a pocítili na sobě skutečné dopady této formy vlády. Například se zúčastnili, ať už dobrovolně či nedobrovolně, důležité události dějin nebo jen události, která změnila jejich vlastní život.

3 PŘEHLED ŘEŠENÉ PROBLEMATIKY

3.1 Vymezení totalitních režimů

3.1.1 Charakteristika totalitních režimů

Nesmírně zajímavý je samotný původ slova totalitarismus, respektive „zavlečení“ tohoto pojmu do sféry politiky. Lingvistický základ slova je latinský (totus/ve středověké latině totalis/=celý), později byl tento výraz v různých modifikacích běžnou součástí italštiny, a není tudíž žádnou jazykovou novinkou. V politickém významu se však používá teprve odnedávna.

Mnoho autorů mylně přisuzuje jeho autorství Benitu Mussolinimu, když uvádí, že jej v politickém smyslu poprvé použil 22. června 1925 v projevu, který přednesl na 4. Kongresu Národní fašistické strany (PNF). Mussolini tehdy řekl: „Uskutečnili jsme v celé zemi tak velký boj, že nyní musíme být tady i tam. Nejen to, ale i tento cíl musí být charakterizován jako naše nezkrotná totalitní vůle a budeme v ní pokračovat s ještě větší neústupností (...). Chceme prostě zfašizovat Národ tak, aby zítra Ital a fašista znamenaly totéž.“

Je skutečností, že se Mussolini zasloužil o popularizaci pojmu totalitarismus v Itálii, protože jej po něm převzali fašističtí ideologové, kteří svého duceho horlivě následovali, ale nepocházel z Mussoliniho hlavy.

Ve skutečnosti se zmíněný výraz v politickém významu poprvé objevil několik měsíců po říjnovém pochodu fašistů na Řím v roce 1922. Používali ho, a to pejorativně, protivníci fašistů, kteří je začali kritizovat za jejich antidemokratické způsoby vládnutí. Pravděpodobně úplně prvním autorem, který v polemikách s fašisty používal přídavné jméno totalitní, byl Giovanni Amendola. Ten 12. Května 1923 takto nazval v časopise Il Mondo Mussoliniho vládu, protože s pomocí násilných metod usilovala o úplné ovládnutí veřejného života v zemi. Demontáž základů demokracie a odebrání veškerých práv politickým menšinám byly v jeho očích „totalitním systémem“.¹

---

¹ BALÍK S., KUBÁT M., *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*, s. 21

Italský politolog Giovanni Sartori ve své knize *Strany a stranické systémy* popisuje tři základní znaky totalitarismu. Prvním je totální rozšíření moci státu a její pronikání do všech struktur společnosti. Druhým bodem je transformace politiky do politického náboženství s kořeny ve Francouzské revoluci a jako poslední znak uvádí, politické ovládnutí všeho důležitého k centralizaci moci. Snaha o prosazení stanovené ideologie do všech oblastí fungování státu a do všech sfér společnosti.²

Ve světě je neuznávanější charakteristikou či definicí totalitarismu, tzv. šestibodový katalog z práce amerických politologů Carla Joachima Friedricha a Zbigniewa Brzezinského:

1. *Existuje oficiální ideologie, kterou musejí přijmout a akceptovat všichni členové společnosti. Tuto ideologii používají vládnoucí vrstvy k odůvodnění svých nároků na výkon moci.*
2. *Veškerý politický a společenský život zcela ovládá jediná masová politická strana, v jejímž čele stojí většinou jediný vůdce. Strana je hierarchicky organizována a je povětšinou nadřizena státní byrokracii,(...).*
3. *Vládce či strana mají absolutní monopol na kontrolu armády. Tuto kontrolu provádí buď přímo politická strana, nebo jí kontrolovaná byrokracie.*
4. *Prostředky masové komunikace – tisk, rozhlas, televize, knižní produkce – jsou zcela kontrolovány prostřednictvím stejných mechanismů, jakými probíhá kontrola armády.*
5. *Existuje dokonalý systém fyzické a psychologické kontroly společnosti prostřednictvím tajné policie, která používá teroristické postupy. (Tajná policie je jednou z nejmocnějších složek v zemi, její šéf může získat postavení druhého nejmocnějšího muže režimu – viz případ Jagody, Beriji apod.)*
6. *Hospodářství podléhá centrálnímu řízení, plánování, veškerá ekonomika je kontrolována.*³

Tato definice vystihuje hlavní rysy totalitních režimů a nastiňuje příklady fungování státu a kumulace moci. Je považovaná i v současnosti za nejužitečnější popis a vymezení daného tématu. Jediná nejasnost se točí okolo šestého bodu, který z větší části nepasuje na nacistické Německo a jeho ekonomiku, která nebyla státem zcela kontrolovaná a řízená.

---

² SARTORI G., *Strany a stranické systémy*, s. 224-226

³ BALÍK S., KUBÁT M., *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*, s. 36-37

3.1.2 Typy totalitních režimů

Německý politolog Wolfgang Merkel se snaží zahrnout ve svém díle co nejširší okruh nedemokratických režimů. Rozeznává tak tři obecně nejvíce rozšířené a akceptované druhy totalitních režimů:

1. *Komunistické totalitní režimy – do této kategorie diktatury vůdce spadají všechny „skutečně totalitní“ období v dějinách komunistické éry – Sovětský svaz v době Stalinovy vlády (1929 až 1953/kupodivu sem neřadí Leninovu éru). Dále zde nalezneme Čínu pod Mao Ce-tungem (1949-1976), Kambodžu v době vlády Pol Pota (1975-1979), Severní Koreu pod vládou obou Kimů (od roku 1945), Albánii Envera Hodži (1945-1985) a další.*
2. *Fašistické totalitní režimy – rozlišením fašistických autoritativních a totalitních režimů vyřešil Merkel problém zařazení různých fází vývoje italského fašistického a německého nacistického režimu. Mezi fašistické totalitní režimy (diktatury vůdce) řadí pouze německou Třetí říši (1938-1945) jako dokonalé naplnění požadavku monistického mocenského centra, teroristického charakteru uplatňování zákonů a totální odmítání občanských a lidských práv. Tedy nikoli Mussoliniho Itálii!*
3. *Teokratické totalitní režimy – moderní dějiny znají teokratické totalitní režimy v jediné podobě, a to islámské. Legitimita islámského teokratického totalitního systému je čerpána z fundamentalistického výkladu náboženství. Není to tedy režim čistě náboženský, ale vláda osob, jež ponížili náboženství na ideologii. Jako příklad slouží Írán pod vládou ajatolláha Chomejního (1979-1989) či talibanská éra v Afghánistánu (1997-2001).⁴*

---

⁴ BALÍK S., KUBÁT M., *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*, s. 46-47

Americký sociolog Edward Shils dělí nedemokratické režimy dokonce do čtyř kategorií. V padesátých letech 20. století pozoroval vývoj v rozvojových zemích a podle něj dopracoval toto dělení:

1. Poručnická demokracie – považuje ji za předstupeň politických demokracií. Tento typ vzniká především v modernizujících se zemích a vyznačuje se všeobecným volebním právem, občanskými svobodami, fungováním několika politických stran a mocí soustředěnou u exekutivy. Lidé však musí být donucováni k většině úkonů.
2. Modernizační oligarchie – hlavním cílem tohoto typu vládnutí je ekonomický rozvoj. Systém je celkově silně kontrolován byrokracií a většina demokratických institucí je potlačena.
3. Tradiční oligarchie – situace kdy je centrální vláda slabá a nedokáže kontrolovat jiné vládnoucí struktury, kterými mohou být různí monarchové či samovládci. Důležité je zvykové právo a příbuzenské vztahy. Policie a armáda slouží k potlačení odporu a zabránění modernizaci.
4. Totalitní oligarchie – jedná se o koncentraci moci v rukou nějaké vládnoucí elity. Autor dělí tento typ režimu na bolševický a tradicionalistický, do něhož řadí nacistické Německo a fašistickou Itálii. V bolševickém typu je patrná snaha o ovládnutí celé společnosti. Naopak v tradicionalistickém zůstávají některé skupiny, jako například církve, strany.⁵

---

⁵ HLOUŠEK V., KOPEČEK L., *Demokracie*, s 260

3.1.3 Rozložení totalitních režimů v Evropě

V polovině 19. století zformulovali Karel Marx a Bedřich Engels komunistickou ideologii. Lidé měli ve vizi Karla Marxe dosáhnout naprostého osvobození. To znamenalo, že bohatství je děleno mezi všechny a ku prospěchu všech. Dílo těchto dvou autorů bylo později rozvíjeno a uměle přetvářeno do formy totalitní ideologie. Vůdce ruských komunistů a bolševiků Vladimír Iljič Lenin prosadil učení, tzv. marxismu-leninismu. Později bylo ještě přetvořeno ke stalinské koncepci.⁶

V SSSR vládl od roku 1922 právě Josef V. Stalin z bolševické Všesvazové komunistické strany a jednalo se o komunismus v jeho nejhorší podobě. Uvádí se též stalinismus transformovaný z komunistických myšlenek. Stalin se zasazoval o úplnou likvidaci třídních rozdílů a údajného vykořisťování dělníků. Velmi krutou vládu, vyznačující se monopolem strany a státu, mučením odpůrců, popřípadě jejich popravou či odsunem do koncentračních táborů, ukončila až jeho vlastní smrt roku 1953.

V Německu byl mezi lety 1933-1945 u moci Adolf Hitler z vládnoucí Německé nacionálně socialistické dělnické strany. Obecný název realizované ideologie je nacismus nebo nacionální socialismus. Hitler rozpoutal vpádem do střední Evropy 2. světovou válku. Hlavními vyhlášenými nepřáteli byli židé, komunisté, liberálové. Všechny nepohodlné postupně nechával odstranit. Byli mučeni, odsouzeni k popravě či poslání do koncentračních táborů, kde je v příšerných podmínkách čekala smrt.

V Itálii v letech 1922-1946 prosazoval Benito Mussolini s vládnoucí Národní stranou fašistů fašistickou ideologii. Hlavními deklarovanými nepřáteli byli komunisté a kapitalisté, kteří byli pronásledováni a trestáni především deportacemi do provincií, ale i fyzickými tresty.

Španělský „caudillo“ (titul vůdce) Francisco Franco razil od 1936-1975 v zemi ideologii inspirovanou nacismem a fašismem, jež nemá jasné pojmenování či obecný název. Nejčastěji se označuje za Francovu diktaturu. Požadoval víru v tradiční hodnoty a lásku k vlasti. Hlavními nástroji represí proti komunistům, anarchistům či republikánům byly mučení, ale i tresty smrti.⁷

---

⁶ BALÍK S., KUBÁT M., *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*, s. 104

⁷ BALÍK S., KUBÁT M., *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*, s. 158-160

3.2 Komunismus v Československu

3.2.1 Vzestup komunismu v Československu

Komunismus v Československu je úzce spjat s centrem světového komunismu v Moskvě a jeho hlavním orgánem Komunistickou internacionálou (Kominternu). Kominternu, jiným názvem Třetí internacionála, byla mezinárodní komunistická organizace, založená V. I. Leninem roku 1919 v Moskvě. Mezi 21 podmínkami vstupu do organizace bylo hlavní úplné podřízení se moskevským zájmům. Během necelých deseti let měla již přes 580 tisíc členů mimo Sovětský svaz. Stalin ji roku 1943 rozpustil, avšak roku 1947 ji znovu obnovil pod názvem Informbyro.

Při sjezdu československé sociálně-demokratické strany, který se konal roku 1921 v Praze, se radikální levicová frakce strany ohradila proti politice rozvoje a posilování československé státnosti. Ještě přímo na sjezdu byla založena Komunistická strana Československa. Na Slovensku se tomu stalo již o půl roku dříve. Tyto strany se přihlásily přímo ke Kominterně, která ještě v roce 1921 nakázala všem národním komunistickým sekcím, aby se připojily ke KSČ. Tato strana se stala zásadně opoziční silou a základním cílem bylo uchopení státní moci a nastolení diktatury proletariátu podle sovětského vzoru. Roku 1929 se do čela strany dostal člen radikálního křídla KSČ Klement Gottwald, který byl naprosto oddán Stalinovi a Kominterně. Někteří členové strany, jež nesouhlasily s novým vedením, byli ze strany vyloučeni.⁸

Vliv československé KSČ na obyvatele sílil, napomohla tomu i hospodářská krize na začátku 30. let, a také postupná německá militarizace pod vedením Hitlera. Po Mnichovské dohodě slábla také důvěra v První republiku, což nahrávalo do karet právě radikálním silám v KSČ, které byly ve vedení.

---

⁸ KŘIVKA Z., *Komunismus ve 20. století očima jeho obětí*, s. 17

Komunistický odboj proti nacistickým okupantům za 2. světové války začal až v roce 1941, kdy vstoupil do války Sovětský svaz. Zatímco nekomunisté se již zapojovali do ilegálních akcí od březnového počátku okupace, komunisté, jejichž strana byla zakázaná, se stáhli a vzdali odporu. Ovšem zapojením se do odboje, i když pozdějším, si získali podporu a sympatie zmatené veřejnosti a připravili si tím půdu pro svůj rozhodující mocenský vzestup.⁹

Po skončení 2. Světové války se v Evropě řešilo důležité postavení Československa v Evropě a mezinárodní politice. Zvláště ve vztahu mezi Západem a Východem. Jak píše PhDr. Zdeněk Sládek, Csc. ve svém učebním textu, jedním ze zásadních zlomů se stalo jednání o Marshallově plánu v létě 1947. Tento americký projekt, který měl také stabilizovat poměry, zejména hospodářské, ale i politické, měl za hlavní úkol otevřít evropský trh americkým výrobkům. Československá vláda, v níž byla v té době převaha nekomunistů, projednávala tuto nabídku a brzy přijala pozvání na poradě konající se v Paříži. V okamžiku schválení cesty do Paříže však zakročila Moskva. Ta zavrhovala Marshallův plán. Naplno se začalo projevovat znesváření válečných spojenců (SSSR X západní státy). Moskva označila jednání o americkém plánu za porušení spojení mezi Československem a Sovětským svazem. Československá vláda ustoupila a rozhodnutí o účasti na poradě v Paříži zamítla.

Komunisté ve vládě se obávali voleb, jež měly proběhnout v roce 1948. Nebylo jasné, jestli by nebyli poraženi demokratickými stranami, sjednocenými po roce 1945 v Národní frontě. Sice byly sjednoceny pod vedením a kontrolou KSČ, avšak stále nebyla zaručena poslušnost a oddanost. Komunisté čelili kritice Moskvy, a proto začali navrhovat a prosazovat nová opatření, jako např. milionářskou daň, rozšíření platnosti pozemkové reformy, další znárodňování průmyslu. Boj o moc soustředili také do mimoparlamentní sféry. S pomocí sovětských agentů KGB organizovali stávky, posílali vládě své požadavky a pořádali velké veřejné demonstrace. O nekomunistických stranách se již nemluvilo jako o členech Národní fronty, nýbrž jako o agentuře západního imperialismu.¹⁰

---

⁹ KAPLAN K., PALEČEK P. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, s. 11-12

¹⁰ SLÁDEK Z., *Od demokracie k totalitě*, S. 10-12

Demokratické síly byly velmi slabé, nemohly počítat s mezinárodní podporou a neoplývaly ani jednotou. Další jejich oslabování způsobovalo působení tzv. páté kolony. Ta byla ve službách komunistů a sestávala z tajných „agentů“, pracovníků v nekomunistických stranách, ale i jiných sférách a podnicích, kteří je rozvraceli zevnitř.¹¹

*Komunisté ovládli ministerstva vnitra, zpravodajské a politické složky bezpečnosti už během roku 1945 nejen v Československu, Polsku, Maďarsku, Rumunsku, ale i v Bulharsku. Na cestě k absolutní vládě sehrály policejní provokace v zemích sovětské sféry vlivu důležitou úlohu ještě před tím, než se komunistické strany dostaly definitivně k moci. Procesy s vedoucími činiteli opozičních stran a vymyšlená obvinění vyráběli komunisté za podpory orgánů sovětské armády se zřejmým cílem: co nejdříve zlikvidovat opozici a ujmout se jakýmkoli způsobem vlády.*¹²

*Nástup komunistů a tvrdé posilování moci, procesy, masová persekuce, to je období víceméně odstartované pučem v únoru 1948. Využití ozbrojených skupin dělníků, které jsou dále definovány jako ozbrojená složka jedné strany, představuje manifestaci síly. Mnohem důležitější je kolaborace složek vnitra a armády prostřednictvím komunistických funkcionářů, kteří sem legálně pronikli již po válce. Tento režim tedy získal vládu za použití síly a moci.*¹³

Jak píše Jindřich Kabát ve knize Psychologie komunismu, hlavním nástrojem pro udržení jakékoli diktatury je strach. Případy nespravedlivě souzených a popravených lidí měly zbytek společnosti odradit od protestních akcí a zastrašit. Člověku pak, i když o to nestojí, pořád hlavou probíhají příklady exemplárních postihů a tudíž se šíří strach. Je to účinná zbraň pro manipulaci. Nejvíce se používala v 50. letech. Pro dlouhodobé udržení režimu musí být strach ve společnosti konzistentní, sice méně intenzivní, avšak všudypřítomný.¹⁴

---

¹¹ SLÁDEK Z., *Od demokracie k totalitě*, s. 10-12

¹² KAPLAN K., PALEČEK P., *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, s. 9

¹³ KABÁT J., *Psychologie komunismu*, s. 379

¹⁴ KABÁT J., *Psychologie komunismu*, s. 12-13

3.2.2 Charakteristika 50. let

Na konci 40. a počátku 50. let již bylo v Československu naprosto běžné porušování zákonů vládou a omezování základních svobod. V tomto počátečním období byla nejvyšší míra perzekuce v historii komunistické vlády.

Zdeněk Křivka ve svém díle popisuje, že tři měsíce po únorovém převratu, tedy v květnu 1948, schválil československý parlament, ze kterého již byli vyloučeni všichni nekomunističtí poslanci, ústavu podle sovětského vzoru. Byla ústavou oktrojovanou, protože povyšovala vůli lidu nad zákon. Rozsah občanských práv vymezoval nový Zákon na ochranu lidově demokratické republiky. Ústava dále uzákonila „převzetí moci dělnickou třídou, opírající se o svazek s ostatními vrstvami pracujících“. Prezident ČSR Dr. Edvard Beneš odmítl ústavu podepsat, avšak po výhrůžkách Klementa Gottwalda stáhl i svůj abdikací dopis. Gottwald hrozil rozpoutáním občanské války a intervencí sovětských vojsk.¹⁵

Zmiňme alespoň některé předpisy a opatření, které omezily nebo zrušily občanská a politická práva: spolčovací právo garantované ústavou komunisté fakticky zlikvidovali. Zákon z roku 1951 dovršil redukcí více než 40 000 zájmových organizací, spolků a sdružení na desetinu. Místo nich se povinně ustavily jednotné společenské organizace (odborové, tělovýchovné, mládežnické, ženské aj.), plně podřízené přímo nebo prostřednictvím Národní fronty komunistickým institucím.

K nejdůležitější likvidaci politických práv patřilo narušení svobodné činnosti politických stran. Povolené a trpěné strany fungovaly jako jakýsi spolek přátel komunistů – jako alibi režimu. Volby do parlamentu a národních výborů probíhaly na základě jednotné kandidátky Národní fronty způsobem, který občana de facto zbavoval volebního práva. Jedinou možností vzdoru bylo nezvolení kandidátky nebo neúčast. Volební systém do značné míry předurčoval a zrcadlil roli parlamentu a tzv. zastupitelských orgánů.¹⁶

---

¹⁵ KŘIVKA Z., *Komunismus ve 20. století očima jeho obětí*, s. 30 – 32

¹⁶ KAPLAN K., PALEČEK P., *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, s. 20

V první etapě kolektivizace v letech 1948-1954 se počet pracovníků v zemědělství snížil o 600 000, polovinu tohoto čísla tvořili muži. Samostatnou kapitolu tvořilo urputné a kruté úsilí o likvidaci tzv. „vesnických boháčů a kulaků“ s administrativním názvem Akce K. Komunistické vedení je veřejně prohlásilo za hlavní překážku kolektivizace. Jejich likvidaci řadilo mezi přední cíle své politiky. Šlo o tažení jak proti větším rolníkům, tak proti těm, kteří měli vliv mezi zemědělci a odmítali kolektivizaci. Prostředkem k tomu bylo násilné vystěhování „kulackých rodin“ z jejich statků, vesnic do vzdálených okresů. Všichni členové takové rodiny museli pracovat na vymezeném místě v zemědělství a nesměli se vrátit, dokonce ani navštívit svou obec. Vystěhování rodin „vesnických boháčů“ se dělo podle tajných směrnic ministra národní bezpečnosti, ministra vnitra a ministra spravedlnosti z 22. Října 1951. O vystěhování rozhodovaly komise okresních národních výborů. Jejimi členy byli předseda, bezpečnostní a zemědělský referent ONV, okresní prokurátor, okresní náčelník bezpečnosti a okresní tajemník KSČ. Od listopadu 1951 do léta 1953 komise určily k nucenému vysídlení 1888 rodin, resp. 8264 osob, z toho 3246 mužů, 2722 žen, 1606 dětí a 672 důchodců.¹⁷

Prokop Tomek píše ve svém textu, že se v roce 1950 hlásilo ke katolickému náboženství 76,42 % obyvatel Československé republiky. Proto byly již o rok dříve vydány zákony napomáhající postupnému omezení církví. Jasným cílem komunistického režimu tedy bylo oslabit a vnitřně rozložit církve, která byla v té době pro režim nebezpečná. Na fary byli dosazováni „vlastenečtí“ kněží, kteří měli udržovat početnou skupinu věřících v nečinnosti. Důležité se zdálo také zpřetrhání kontaktů se zahraničními církevními strukturami. Po prvních akcích se přistoupilo k ráznému řešení, které je známé jako „akce K“. Vatikán byl obviněn ze zinscenování údajného zázraku (čihošťský zázrak) a postupně byly obsazeny mužské a ženské kláštery. Řeholníci byli svezeni do internačních klášterů a veškerý majetek byl zabaven. Pouze část kněží kolaborovala s režimem, většina církevní elity byla však v 50. letech ve vězení, v internaci či u Pomocných technických praporů.¹⁸

---

¹⁷ KAPLAN K., PALEČEK P., *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, s. 29

¹⁸ TOMEK P. *Totalita.cz*[online]. 50. Léta - Perzekuce katolické církve.

3.2.3 Charakteristika 60. let

Ve studii Zdeňka Kárníka a Michala Kopečka se píše, že v Československu na rozdíl od ostatních zemí Sovětského bloku v první polovině 60. let nenastával proces tání. U moci zůstávali stále neostalinisté, a tudíž žádné uvolnění nebylo přípustné. Stranické sjezdy v letech 1962 a 1966 vyzněly v duchu stalinistických představ o fungování a řízení československého státu – chodí se na prvního máje, nacvičují se spartakiády, všude jsou k vidění sovětské vlajky.

Postupně se ovšem začali objevovat tzv. revizionisté. Volali po změnách v socialistickém zřízení a myšlení, po dodržování zákonů, a touto cestou po dosažení fungujícího socialistického státu. Ze strany marxistů-leninistů byl pojem revizionismus vnímán jako hanlivé označení pro „zrádce“, jež chtěli zrevidovat základy leninské ideologie, a tudíž zničit to, čeho se komunisté od uchopení moci drželi, tedy tvrdého potírání odporu a porušování zákonů ve všech státních sférách. V zemích východního bloku byli za revizionisty považováni Leszek Kołakowski, György Lukács, v Československu Karel Kosík, Ivan Sviták, Milan Machovec. Jistý náznak uvolnění režimu se dal vyzorovat ze zřízení druhé rehabilitační komise, kdy se na oko začaly prošetřovat politické procesy z 50. let. Někteří členové strany byli dokonce odvoláni ze svých funkcí, někteří byli naopak očištěni.¹⁹

*Kultura: v 60. letech se stávala nejsilnějším mluvčím našich požadavků na posílení procesu tání. V r. 1973 Kafkova Liblinská konference proces odstartovala. Pod vedením Goldstückera se probíral Kafka (jeho pocit vykořistění). Začíná vycházet časopis Tvář - Havel, Gruša - volající po tvůrčí svobodě. Redakce Literárních novin se také velmi angažuje. Je uvolněn knižní trh. Angažují se i malá divadla na čele s divadlem Semafor. Tento trend se dá nazvat „kulturou ke svobodě“.*²⁰

Ke konci roku 1967 se postupně začalo uvnitř KSČ stupňovat napětí. Strana se rozdělovala na dvě křídla, reformní Alexandra Dubčeka, prvního tajemníka ÚV KSS, a konzervativní v čele s prezidentem Antonínem Novotným. Dubček se nakonec stal generálním tajemníkem strany a získal tedy nejdůležitější post v zemi.²¹

---

¹⁹ KÁRNÍK Z., KOPEČEK M., *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, s. 225-252

²⁰ HELLER P. *Dějepis.info*[online]. Československo v 60. letech.

²¹ KŘÍVKA Z., *Komunismus ve 20. století očima jeho obětí*, s. 54

Další změny v socialistické společnosti, o které se pokoušel nový muž v čele země, se označují jako „Pražské jaro“. Započalo krátkodobé uvolnění režimu ve všech sférách společnosti. Významnou změnou bylo zlepšení vztahu k církvím, které však bylo velmi pozvolné.²²

Uvolňování režimu v ČSSR se ale logicky nesetkalo s pochopením u tehdejšího sovětského vůdce Brežněva. Vojska Varšavské smlouvy (Bulharsko, Polsko, Rumunsko, Maďarsko, SSSR) byla připravena vstoupit do Československa. Brežněv požadoval po vládě likvidaci celého demokratizačního procesu, odvolání některých nepohodlných politiků, zákaz všech opozičních organizací (Klub angažovaných nestraníků KAN a organizace politických vězňů K 231), včetně zákazu obnovy sociálně demokratické strany. Dále trval na obnovení kontroly rozhlasu, televize a tisku, které získaly určitou autonomii. K žádné dohodě mezi Moskvou a československou vládou nedošlo, a tudíž před půlnocí z 20. na 21. srpna 1968 vstoupily vojska zemí Varšavské smlouvy na naše území. Po půlnoci vydalo ÚV KSČ prohlášení, v němž obvinilo Sovětský svaz z porušení veškerých mezinárodních smluv, protože k intervenci došlo bez vědomí vlády, prezidenta a dalších politických špiček ČSSR.

Do Československa vstoupilo půl milionů vojáků, 7000 tanků a navíc 1000 letadel pěti zemí Varšavské smlouvy. Nejprve bylo obsazeno ruzyňské letiště, budova předsednictva vlády, ÚV KSČ, budova rozhlasu a televize. Brežněv poté povolal do Moskvy vládu a prezidenta Ludvíka Svobodu a silným nátlakem se mu podařilo je přimět k podpisu dohody o „vstupu vojsk“ a „dočasném pobytu“ na území ČSSR.²³

25. ledna 1969 se rozhodl student Jan Palach na protest proti sovětské okupaci, občanské nečinnosti a apatii, sám sebe upálit přímo na Václavském náměstí. Tři dny nato zemřel. O měsíc později ho následoval další student Jan Zajíc. Avšak návrat k předreformní komunistické vládě ani tyto činy zastavit nedokázaly.²⁴

---

²² KÁRNÍK Z., KOPEČEK M., *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, s. 253

²³ KŘIVKA Z., *Komunismus ve 20. století očima jeho obětí*, s. 55 – 56

²⁴ KŘIVKA Z., *Komunismus ve 20. století očima jeho obětí*, s. 59

3.2.4 Období mezi lety 1969 – 1989

Toto období mezi lety 1969 - 1989 se označuje jako normalizace. V knize Zdeňka Křivky se píše, že byla charakteristická zmrazením demokratizačního procesu, návratem k prosovětskému režimu a šlo tedy o systémovou obnovu neostalinismu. Hlavním zosobněním normalizačního procesu se stal generální tajemník a později zároveň i prezident Gustáv Husák. Toto období se vyznačovalo spíše psychickým terorem, čímž se lišilo od fyzického teroru 50. let. Režim pracoval na základě výhrůžek, politických tlaků, manipulace s fakty, korupce, očerňování a zpochybňování lidí vybočujících z řady. Občané se stáhli do ústraní, jelikož postupně ztráceli naději na změnu a lepší budoucnost. Tyto léta snad nejvíce zasáhli morálku obyvatel naší země. Rozklad se projevoval v nedůvěřivém a odtažitém chování lidí vůči ostatním, krádežemi všeho, co bylo státní.

Roku 1977 vznikla Charta 77. Bylo to volné uskupení obránců lidských práv. Prohlášení Charty 77 bylo předáno místním úřadům a zaměřovalo se na odhalení skutečného stavu dodržování lidských a občanských práv v Československu, ke kterému se zavázali představitelé československé vlády v Helsinkách 1. ledna 1975. Za texty odpovídali tři mluvčí, představitel nepovolené opozice Václav Havel, filosof Jan Patočka a bývalý ministr zahraničí Jiří Hájek, bývalý komunista. Charta vydávala průběžně různé dokumenty, celkem asi 570 dokumentů. K 17. 11. 1989 podepsalo tento dokument 1886 občanů.²⁵

U pozdějších fází komunismu zejména když nedocházelo k tak dramatickým střetům, vznikl nový hybridní styl. Směs poslušnosti, respektování, strachu a budování omezené konzumní společnosti pro menší skupiny oddaných, nebo schopných a tolerovaných.²⁶

---

²⁵ KŘIVKA Z., *Komunismus ve 20. století očima jeho obětí*, s. 57 - 67

²⁶ KABÁT J., *Psychologie komunismu*, s. 395

Dne 10. listopadu 1982 zemřel v Moskvě sovětský vůdce Leonid Brežněv. Éra muže, který nařídil okupaci Československa či později roku 1979 invazi do Afghánistánu, skončila. Jeho nástupci Andropov a Černěnko dlouho u moci nevydrželi. Změnu směru sovětské politiky zapříčinil až Michail Gorbačov. Za cíle si kladl změnu ekonomické a personální politiky strany a celkovou větší otevřenost společnosti. Chtěl také omezit centrální byrokracii, tudíž poskytnout podnikům větší míru volnosti. Celkově se totalitní režim v SSSR postupně uvolňoval. Bohužel českoslovenští komunisté o zmírnění státní kontroly a ztrátě svých pozic nechtěli slyšet. V roce 1987 odstoupil z funkce generálního tajemníka KSČ Gustáv Husák, ponechal si jen funkci prezidenta republiky. Jeho nástupcem byl Miloš Jakeš, celoživotní dogmatický straník, který byl proti jakýmkoli reformám.

V roce 1987 generální tajemník KSSS Michail Gorbačov prohlásil při návštěvě západního Německa, že každý stát má právo si zvolit svobodně svůj vlastní politický a sociální systém. To vyvolalo vlnu povstání a demonstrací ve všech zemích SSSR.²⁷

Vedení komunistů v ČSSR se stavělo k reformám probíhajícím v SSSR velice obezřetně. Dle knihy Michala Pullmana Československo stále žilo v traumatu z cizí intervence a umělého vnějšího nastavení starého řádu v roce 1968. Moskva sice praktikovala politiku nevměšování se vůči spřáteleným socialistickým zemím, vrcholní představitelé KSČ ale byli dosazeni podle Gorbačovova diktátu. Přesto k žádným reformním krokům neinklinovali.²⁸

---

²⁷ KŘIVKA Z., *Komunismus ve 20. století očima jeho obětí*, s. 57 - 67

²⁸ PULLMAN M., *Konec experimentu*, s. 130 - 133

V Československu však již od počátku roku 1989 začínaly rozšiřovat své působení všechny opoziční síly. Začaly i veřejné demonstrace, sílil vliv občanských iniciativ a šířily se nepovolené tiskoviny, tzv. samizdaty. Shromáždění k uctění památky Jana Opletala 17. 11. 1989, zavražděného nacisty v roce 1939, přerostlo v demonstraci za svobodu, která byla tvrdě potlačena bezpečnostními složkami. Ovšem tímto dnem byla odstartována tzv. sametová revoluce, která vedla Československu k parlamentní demokracii a tržní ekonomice, protože tato brutální akce místo zastrašení veřejnosti, odstartovala ještě větší vlnu protestů a akcí odporu proti komunistické moci. 19. 11. 1989 bylo založeno nezávislými iniciativami Občanské fórum, které vyjednalo s tehdejší vládou předání moci a vlastní transformaci ve svobodný demokratický stát.²⁹

V díle Miroslava Sígla jsou záznamy z posledních hodin 17. Listopadu v Praze:

19:45 *Pokyn k uzavření ulice Karoliny Světlé. Lidé jsou hermeticky uzavřeni. Záznam zapisovatelky z řídicího štábu: Zakročit se vším, co je k dispozici.*

19:46 *Dav se posadil na zem, je uzavřen a vyzýván k rozchodu.*

20:15 *V žádném případě dav nepouštět, kdyby někdo chtěl odejít na výzvy, může odejít jednotlivě, po předchozí kontrole.*

20:19 *Kontakt s davem na zhruba jeden metr, potom již těsný kontakt.*

20:37 *Demonstranti jsou vytahováni z davu a předváděni do autobusů, začíná zahušťování davu na nejvyšší míru. Vzniká ohromný tlak. Lidé jsou zepředu tlačeni příslušníky Bezpečnosti a zezadu zbytkem průvodu. Mnozí na konci průvodu ještě netuší, co se děje u obchodního domu Máj. Demonstranti skandují „Nechte nás odejít“. Tlak vzrůstá, takže nastává akutní nebezpečí udušení nebo pošlapání. Příslušníci Bezpečnosti mlátí demonstranty (chlapce i dívky) z obou stran vytvořené uličky, když se snaží dostat ven. Teče krev.*

21:10 *Dav demonstrantů je rozptýlen. U obchodního domu Máj opět zásah pohotovostního pluk proti skupině asi 100-200 osob, když pokládají svíčky, totéž v podloubí na Národní třídě. Hořící svíčky pohotovostní pluk ihned likviduje.*

23:10 *Hlášení končí.*³⁰

---

²⁹ KŘIVKA Z., *Komunismus ve 20. století očima jeho obětí*, s. 57 - 67

³⁰ SÍGL M., *Události totality, svobody a demokracie*, Str. 212

4 ANALYTICKÁ ČÁST

4.1 Popis respondentů

K sepsání empirické části bakalářské práce bylo využito kvalitativních polo-standardizovaných rozhovorů s celkově pěti respondenty z různých věkových a sociálních skupin. Všichni účastníci výzkumu mají nejméně středoškolské vzdělání a zažili celý průběh komunistické diktatury nebo alespoň její velkou část.

Rozhovory byly provedeny v časovém úseku leden 2013 – únor 2013.

4.2 Období Pražského jara ; srpen 1968 a jeho důsledky

4.2.1 Strach ve společnosti očima jednotlivce

Pan Otakar: Nejstarší z respondentů, pan Otakar, doktor přírodních věd, byl od ledna roku 1968 ve Spojených státech amerických, v Radioactivity center M.I.T. v Bostonu. Tam se dostal na pozvání dlouholetého známého Dr. Müllera, který ho přizval jako vědeckého pracovníka. Poslal mu finance, zajistil ubytování a zaručil se za něj, aby ho do USA z ČSSR pustili. Oproti ostatním dotazovaným, pobývajícím v Československu, tudíž pan Otakar v takové míře nepocítil určité uvolnění režimu v první polovině roku 1968.

Do USA se mu nedostávaly téměř žádné zprávy, a když za ním přijela manželka, jež byla do března doma, přerušilo se veškeré spojení s domovem. Snažil se alespoň vzbuzovat v Američanech celkový zájem o Československo a o politické dění v něm, a tímto způsobem zviditelnit „náš malý těžce zkoušený stát v srdci Evropy“. Sháněl a půjčoval známým a spolupracovníkům české knihy, vyprávěl jim o zásadních historických událostech a poukazoval na nezdolnost českého národa, ať se ocitne v jakkoli beznadějně situaci. Spolupracovníci a přátelé se, dle jeho slov, podívovali nad dlouhou a bohatou historií českého národa, protože o ní, ač povětšinou vzdělaní lidé, věděli jen málo.

Další zásadní událostí, kterou popisuje, byl kontakt s bývalými spolužáky ze studií. Několik z nich ze strachu emigrovalo právě do Spojených států, ovšem většina z nich se ocitla tváří v tvář kruté realitě. Zůstali téměř bez finančních prostředků, bez známých či přátel, ztraceni v cizí zemi. Proto pár z nich pana Otakara kontaktovalo, nějak se dopátrali jeho adresy v Bostonu, a požádali ho o finanční pomoc.

Pan Otakar nejvíce vzpomíná na spolužáka ze studií Vaška, který byl takřka geniální matematik, a předpovídala se mu dobrá budoucnost. Právě on se ozval také s žádostí o pomoc, protože žil již několik dní na ulici v New Yorku. V té chvíli se ukázalo, k čemu komunistický režim donutil i takto vzdělané lidi.

V září dostal od známého dopis popisující srpnové události v ČSSR. V zápětí mu přišlo psaní od rodičů, v němž stálo, aby se za žádnou cenu nevracel zpět, protože vojska Varšavské smlouvy se nechystají v nejbližší době odejít a režim se vrací do starých kolejí. Hrozila by mu také persekuce v podobě výslechů a podobných útrap kvůli pracovnímu působení v západní „imperialistické“ zemi. Zklamání z vojenského zásahu bylo nezměrné, ale očekávané, jelikož Sovětský svaz se nikdy nechoval jako přátelský spojenec.

Komu se podařilo ještě po vstupu vojsk Varšavské smlouvy vycestovat, přes ještě stále otevřené hranice, už se zpravidla nevracel. Chování pana Otakara se poněkud vymykalo běžnému standardu. Měl možnost zůstat v USA, v M.I.T. se mu dařilo, dostal ještě výhodnější pracovní podmínky. Avšak nakonec zvolil návrat do ČSSR na své původní místo v Ústavu hygieny práce a chorob z povolání. Toto rozhodnutí bylo nejvíce ovlivněno jeho manželkou, která se s dcerou vrátila zpátky domů dříve. Nechtěla, podle svých slov, nechat své rodiče samotné a také s rizikem, že už je nikdy v životě neuvidí, se nedokázala smířit.

Paní Růžena: Středoškolsky vzdělaná úřednice, byla na začátku roku 1968 na mateřské dovolené. Již v průběhu Pražského jara se začaly šířit kromě nadšení mezi lidmi obavy z vojenského cvičení „spřátelených armád“ v ČSSR. Prostřednictvím televize a novin se mezi občany dostávaly informace o prodloužení délky cvičení a dalším vyzbrojování. V Mladé Frontě, kterou četla paní Růžena pravidelně, byla pouze malá stať o tom, že sovětské generály v březnu usilovali o možnost zůstat a zasáhnout proti uvolňování režimu v ČSSR.

V létě 1968 se paní Růžena vrátila do práce na OPBH, kde pracovala jako provozářka. Právě tady zažila také silné tlaky na svou osobu. Kdo po srpnu 1968 nesouhlasil se vstupem vojsk a dal to veřejně najevo, byl z práce vyhozen. Mezi spolupracovníky cítila strach a napětí z dalších událostí. Nikdo neměl nic jisté a nikdo nevěděl, kdo s komunisty spolupracuje, kdo jim donáší. Mohl to být i nejbližší kamarád, a proto si všichni dávali pozor na to, o čem se v práci baví a s kým.

V roce 1969 proběhla jedna z posledních demonstrací proti sovětské okupaci. Rodina paní Růženy se bez přemýšlení o následcích přidala k protestní akci, která spočívala v tom, že všichni šli ten den do práce pěšky. Odpoledne, po práci, šla i s manželem na demonstraci proti okupaci na Václavské náměstí. Plné náměstí bylo kontrolováno mnoha příslušníky VB, jenž vyzývali účastníky k pokojnému rozpuštění této akce. Potom co se jejich výzvy nenaplnily, nahnali demonstranty vodními děly do chodeb domů a poté je vyháněli obušky ven. Většina lidí už chtěla odejít, včetně paní Růženy, avšak příslušníci vytvořili pouze úzký průchod z náměstí, kudy se dalo projít. Kdokoli tímto průchodem odcházel, byl bez milosti mlácen obušky. Mezitím byl také mezi neozbrojené demonstranty vhozen slzný plyn. Manžel paní Růženy dostal obuškem do zátylku a pepřovým sprejem pod brýle. Ještě dva dny téměř vůbec neviděl. Takové zásahy byly poměrně časté a pro režim důležité. Mezi lidmi se šířila atmosféra strachu.

Paní Marie: Paní Marie nepracovala, protože byla v domácnosti s dětmi. Bydlela mimo Prahu ve vesnici Hvězda, okres Česká Lípa. Spojení, ať už telefonní tak i dopravní, bylo naprosto nedostačující. Malá skupina lidí z okolí se scházela, dovídala se nejprve na začátku roku 1968 pozitivní zprávy o uvolňování režimu, později jen kusé informace o neúspěšných jednáních se Sověty a o hrozbě cizí intervence. V obchodech postupem času scházely i základní potraviny, mezi lidmi se šířila panika. Někdo si připravoval sklepy pro případ bombardování, někdo balil pro případ rychlého útěku.

Ráno 21. srpna se rodina paní Marie dozvěděla od souseda, že nás obsadili spojenecká vojska. Byl to pro ně hrozný pocit. Pocit strachu, zmaru a beznaděje. Přijela tedy spolu s manželem do Prahy, do bytu své sestry. V rozhlasu se vysílalo nepřetržitě o vstupu vojsk Varšavské smlouvy, zveřejňovaly se názory známých osobností i kritika a nesouhlas s tímto aktem ze strany československé vlády. Vrcholní představitelé reformní KSČ se distancovali od tvrzení o pozvání armád do ČSSR. Po vstupu vojsk do Prahy byl rozhlas obsazen vojáky okupantů a vysílání bylo přerušeno.

Pan Tomáš: Pan Tomáš studoval v roce 1968 na ČVÚT stavební fakultu. Průběh Pražského jara vzbuzoval ve studentech naději na změnu. Rozšířila se celkem příjemná nálada a naděje na lepší budoucnost. Někteří studenti však byli nedůvěřiví i vůči reformnímu vedení KSČ, a proto probíhalo mnoho debat na akademické půdě o sice zlepšující se situaci, ale dále se poukazovalo na mnoho problémů i stínů minulosti.

Nejlepší přítel pana Tomáše ze studií nemohl, přes reformy, překousnout neměnicí se zákon o jediné vedoucí straně ve státě, a stále se snažil sehnat peníze na emigraci. Naopak pan Tomáš, dle svých slov, věřil v poněkud lepší zítřky, samozřejmě v rámci mezí, a ani by prý neuvažoval o útěku pryč z naší republiky. Po vstupu vojsk Varšavské smlouvy nestihl pocítit ani strach, jelikož mu den poté, zemřela matka. Neměl ani myšlenky na řešení a debaty o politické situaci, přestože přiznává, že později obviňoval právě sověty ze smrti v rodině. Jeho matka byla totiž nemocná již před srpnem 1968, ovšem po vstupu okupačních armád do našeho státu, se pamětnice německé okupace naprosto zhroutila a její zdravotní stav se rapidně zhoršil. I přes veškerou péči lékařů zemřela a Tomáš si myslel, že nebýt okupace, mohla jeho matka žít ještě řadu let.

4.2.2 Kultura společnosti očima jednotlivce

Pan Otakar: „Zkušenosti z období protektorátu mě připomínaly tragické osudy těch statečných, kteří se odvážili proti zlu bojovat! Situace v této době byla však o to složitější, že jsme my, jako český národ, necítili národní jednotu proti společnému nepříteli, jímž se sovětská okupační vojska a absolutní nadvláda nad naším státem stala.“ Vstup tzv. spřátelených armád se samozřejmě neprojevil jako zlepšení vztahů Čechů k Sovětům, u většiny lidí jen prohloubil nedůvěru a nenávist vůči nim. Někteří lidé s nimi z různých důvodů spolupracovali a podporovali je, tudíž se nemohla zdvihnout tak masivní vlna odporu jako proti nacistům.

Paní Růžena: Při postupném uskutečňování reformních kroků vlády, v jejímž čele stál Alexander Dubček, cítila paní Růžena blýskání na lepší časy, ale stejně jako lidé v jejím okolí, nevěřila „socialismu s lidskou tvář“. Jednou z důležitých změn se zdála větší volnost publikování v tiskovinách a rozšíření i dalších deníků než bylo Rudé právo. Bylo vydáno nulté číslo Literárních listů, nahrazujících dříve zakázané Literární noviny. Mohly se zveřejňovat i články, které již nebyly tendenční a osvětlovaly určité události pravdivě. Dále se začaly vydávat dříve zakázané knížky i některé od zahraničních autorů. Proběhla také řada společenských akcí, které nebyly rozeznány policejními složkami, jako tomu bylo dříve zvykem. V březnu byla také obnovena česká skautská organizace Junák, zakázaná po roce 1948. Důležitým faktorem, přispívajícím k nadějným myšlenkám na změnu, se stalo odstoupení prezidenta Antonína Novotného a volba jeho nástupce Ludvíka Svobody. Celkově se trochu zlepšila nálada ve společnosti, bylo cítit rostoucí nadšení z uvolnění režimu.

Paní Marie: Změnu kulturní úrovně společnosti, dle svých slov, paní Marie na vesnici zažila jen málo. Ve vesnici Hvězda, kde žila, viděl každý každému do talíře. Vědělo se, kdo je přísluhovač režimu a podle toho se k sobě také lidé chovali. Starosta byl ve straně, a proto se před ním žádné polické debaty nevedly. Pár svobodně smýšlejících lidí z okolí se před uvolněním režimu scházeli v místní opuštěné stodole a ve volných chvílích, kterých nebylo mnoho, si vyměňovali názory, a také si půjčovali navzájem zakázanou literaturu a nahrávky. Hrozil jim za to postih, pokud by je starosta obce nahlásil. Ten se ovšem zabýval spíše fungováním místního JZD, které vlastně, až na drobné výjimky jako byly pravidelné schůze představenstva spojené s nadměrným požíváním lihovin, příliš nefungovalo.

Při reformách na jaře 1968, se již otevřel prostor pro veřejné vyjádření politických názorů všemi obyvateli. Pan starosta nečekaně rychle přehodnotil své, dříve radikální stalinovské názory, a změnil se v proreformního politika. Na náměstí dokonce povolil i divadelní představení zahraniční hry, což bylo dříve nepředstavitelné. Paní Marie také na jaře vstoupila do KSČ. Neoznačuje to za chybu, ale za určitou míru naivity.

Pan Tomáš: Pan Tomáš pozoroval, že při Pražském jaru se otevřely nové možnosti kulturního vyžití. Začala fungovat nová divadla a byly povoleny dříve nemyslitelné divadelní hry. Pan Tomáš si také koupil během jednoho týdne, za velkou část svých úspor, šest dříve zakázaných knih od českých i zahraničních nekomunistických autorů. Byl to velký skok z absolutní cenzury do relativně svobodné kulturní společnosti.

Po vstupu sovětských vojsk se všechno vrátilo do starých kolejí a v některých aspektech se kultura jako celek přestala žít vlastním životem a skomírala pouze pod diktátem stranických přísluhovačů. V divadlech byla opět povolena jen prosovětská tvorba, stejně jako v tiskovinách. Nežádoucí knihy byly vyřazovány z lidových knihoven. Mnoho výtisků „nepohodlných“ knih bylo majitelům zabaveno a následovaly problémy v podobě výslechů a dalšího sledování.

Obecná kulturní úroveň společnosti byla, dle názoru respondenta, velmi výrazně poznamenána padesátými léty, kdy se míra persekuce vystupňovala ke svému vrcholu. Mnoho špatných charakterových vlastností si lidé právě z této doby nesou do dnes. Nikdo tehdy nemohl nikomu věřit, každý byl podezřelý, lidé mizeli na několik dní a vraceli se pohublí a zbití, rodiny se rozpadaly. Přes to všechno prožil pan Tomáš šťastné dětství, protože měl milující rodiče a štěstí na lidi, které potkal.

Vzhledem ke změnám probíhajícím ve společnosti v období Pražského jara se relativně zkvalitnil život běžného člověka. Po mnoha letech tu byl prostor i pro vnitřní i vnější seberealizaci, prezentaci názorů a sebereflexi. Především mladí si této vydobyté části svobody velmi cenili a také ji hojně využívali. Dle slov pana Tomáše se on a několik jeho přátel účastnil zajímavé debaty, v níž se jednohlasně shodli, že hlavní a nejdůležitější výsledek tohoto období je, že se mohou některým lidem, i z jiných věkových a sociálních skupin, podívat do očí.

4.2.3 Persekuce očima jednotlivce

Pan Otakar: se v roce 1969 ze Spojených států amerických vrátil zpět do ČSSR, na svou původní pracovní pozici do Ústavu hygieny práce a chorob z povolání, kde před odjezdem pracoval. V Ústavu byli někteří pracovníci členy komunistické strany, ale nijak výrazně se neprojevovali a žádné názorové střety na pracovišti neproběhly.

Pár týdnů po příjezdu byl však pozván k podání vysvětlení, týkající se jeho pracovního působení ve Spojených státech. V malé místnosti na krajské stanici STB, byl vyslýchán jistým sebevědomým mladíkem v uniformě, kontrolovaným zkušenějšími kolegy. Otázky se ovšem jevily jako velmi zavádějící. Nejdůležitější bylo vlastně pro vyšetřovatele, aby jim pan Otakar podepsal, již předem připravenou, smyšlenou zprávu o tom, že ve Spojených státech žijí lidé na hranici chudoby, běžní lidé jsou vykořisťováni bohatými podnikateli a statkáři a celkový obraz USA je přímo odstrašující. Pan Otakar bez toho, aby se chtěl chovat nějak hrdinsky, pouze popsal ve stručnosti své zážitky a oznámil vyšetřovatelům, že by se tam za „Velkou louži“ měli také podívat, aby zjistili, jak může fungovat opravdu svobodný stát a vyspělá společnost. Příslušníci byli jeho výpovědí zaskočení, nic takového vůbec nečekali, a to se ukázalo jako jediné štěstí. Pan Otakar byl s výstrahou propuštěn a nakonec nebyl nijak dále pronásledován.

Paní Růžena: Po srpnu 1968 cítila paní Růžena persekuci na každém kroku. Nemohla se nikde ve společnosti bavit o politice, ani o žádných kontroverzních tématech, aniž by se bála případného zásahu tajných policistů nebo „práskáčů“ mezi místními. V práci byla přesvědčována vedoucím i kolegyněmi, aby je následovala, a vstoupila také do KSČ. Ani po naléhání šéfa však nevstoupila, i když by měla možnost lepšího uplatnění. Většina ostatních tam byla z prospěchu a užívala různých výhod, které jim režim jako tzv. kádrovým rezervám poskytoval.

Na cestování nezbyvali rodině paní Růženy peníze. Pokud je někdo měl, musel dostat devizový příslib od banky na valuty a výjezdní doložku od úřadů. Bez toho nikdo nemohl vycestovat do „kapitalistické ciziny“. Jestliže měl někdo v zahraničí známého nebo příbuzného, nemohl se nikdy ven dostat.

Také při volbách v roce 1971, kdy znovu nebyla možnost něco změnit a volit svobodně, platilo - kdo šel volit za plentu, byl automaticky podezřelý. V pátek, v tradiční volební den, manžel paní Růženy roztrhal před volební komisí volební lístky. Hned v pondělí již vedoucí v práci o této situaci věděl a měl podrobné informace. Bylo jí naznačeno, že pokud se takový incident bude opakovat, v zaměstnání skončí. Dva dny poté, se u ní doma objevili příslušníci VB a její manžel byl několik hodin vyslýchán. Po návratu dostal v práci výstrahu, mzdové srážky, ale naštěstí ho nic horšího nepotkalo.

Existovaly také tzv. uliční výbory, které zajišťovaly pro státní orgány nepřetržité sledování občanů. Dle slov paní Růženy se jejich činnost vůči ní nejvíce projevila, když její dcera podala přihlášku na VŠ. Jednoho dne přišel sused, považovaný za přítele, a oznámil rodině, že je členem KSČ a uličního výboru jejich domu. Řekl, že byl vyzván k prozkoumání stavu domácnosti a politického přesvědčení v rodině žadatele o studium za dělnické peníze. Měl také vydat či nevydat doporučení, které bylo potřebné k tomu, aby dcera mohla na VŠ vůbec studovat.

Paní Marie: Přímo v roce 1968 ještě paní Marie žádný jednoznačný případ perzekuce vůči sobě nebo své rodině nezažila, přestože po vstupu vojsk Varšavské smlouvy vystoupila po několika měsících z KSČ. Změnilo se to až v následujících letech po přestěhování do Prahy.

Manžel paní Marie, který pracoval od podzimu 1968 na Masarykově nádraží, kde jezdil s vysokozdvížným vozíkem, prožil tvrdý příklad persekuce, jež se vztahovala na celou rodinu. 21. srpna 1969 se připojili on a jeho spolupracovníci k protestům proti SSSR, troubili a vyvolávali protirežimní hesla. Během několika minut dorazila na místo Veřejná bezpečnost, byli zatčeni a předání Státní bezpečnosti.

Paní Marie se první zprávu o manželově zatčení dozvěděla až po měsíci a půl. Do té doby žila ve strachu z nejhoršího. Nad vodou ji držela pouze pomoc od zbytku rodiny a známých. Úřady nechtěly podat vůbec žádné informace a ještě úředníci paní Marii hrozili falešnými obviněními, kvůli jejímu vystoupení z KSČ.

Manžel se vrátil z vazby až po půl roce, velmi potlučený a psychicky naprosto zlomený. Byl brutálně vyslýchán, dle jeho slov, několik dní téměř nepřetržitě, a poté byl několik týdnů zavřený na samotce. Musel podepsat mlčenlivost, kterou ovšem před manželkou porušil, nemohl se nesvěřit s bezprávím, brutalitou a mučením. Slyšel i mnoho neuvěřitelných příběhů. Jeden spoluvězeň mu vyprávěl o tom, jak při jednání československé vlády v Moskvě v roce 1968 někdo z našich zástupců odmítl podepsat dokument o přizvání sovětských jednotek do ČSSR. Prezident Ludvík Svoboda prý tehdy stál s pistolí u své hlavy a vyhrožoval sovětům, že se zastřelí, pokud se všichni zástupci jeho vlády nevrátí zpět do Československa živí a zdraví.

Pan Tomáš: Nakonec měl smůlu i pan Tomáš. V posledním ročníku Vysoké školy mu nebylo umožněno dostudovat z kádrových důvodů. Byly u něj a jeho dvou spolužáků tajnou policií nalezeny zakázané nahrávky Karla Kryla a také samizdatové knihy. Znamenalo to velký problém, všichni byli podmíněčně vyloučeni ze studia a podstoupili několik krajně nepříjemných výslechů. Vyšetřovatelé se chtěli dobrat původu těchto „d'ábelských imperialistických propagačních materiálů“. Tyto tiskoviny a nahrávky se šířily hlavně mezi známými, takže bylo pro většinu vyslýchaných nepředstavitelné prozradit zdroj. Byl to jeden ze způsobů vzdoru a boje proti totalitě, přestože to v tomto případě stálo tři studenty studium. Kromě šíření samizdatu vyjádřil pan Tomáš nahlas i nesouhlas s „bratrskou pomocí“ vojsk Varšavské smlouvy. Což v té době znamenalo konec studií a celkem jistou persekuci na dlouhá léta.

4.3 Období konečné fáze komunismu v ČSSR ; listopad 1989

4.3.1 Strach ve společnosti očima jednotlivce

Pan Otakar: Pan Otakar intenzivně vnímal veškeré události v okolních komunistických zemích, cítil, dle jeho slov, pozitivní směřování totalitou dlouho sužované střední Evropy. Nevěřil sice, že by se v nejbližší době úplná změna režimu týkala i ČSSR, jelikož si byl vědom výhodné strategické pozice našeho státu pro sověty. Strach o svou osobu nebo o majetek nepociťoval, ovšem strachoval se o blaho své rodiny. Události v okolních zemích, jako existence odborového hnutí Solidarita v Polsku a částečně svobodné volby, o kterých se dozvěděl velmi brzy od známého Poláka, či později maďarská revoluce, mu dodávaly sílu a také naději. Zažil již, jaká byla reakce komunistů na uvolňování režimu v roce 1968, proto měl stále na paměti možnost okupace sovětskými vojsky a nebezpečí návratu normalizace.

V té době jako důchodce přijal nabídku vyučovat angličtinu na základní škole. Jednalo se pro něj o první pracovní pozici, kterou zastával po odchodu do důchodu. Byl velmi potěšen, že se může podílet na vzdělávání nové generace. V učitelském sboru se o vývoji politické situace absolutně nesmělo mluvit, protože si nikdo nebyl jistý, jestli někdo z vyučujících či pracovníků školy nedonáší policii. Pan Otakar však právě tyto konverzace do kabinetů učitelů přinesl. Musel si sice počínat obezřetně kvůli možným následkům pro jeho rodinu, ale mlčet již nedokázal. Teprve na podzim roku 1989 se začaly školou šířit novinky nebyvalou rychlostí a hlavně již téměř veřejně. Někteří kolegové se ještě báli o místo, rodinu či majetek, ovšem i oni pochopili dříve nebo později, že tento režim se již dlouho u moci neudrží. Další část učitelského sboru, převážně členové komunistické strany, kterých také nebylo málo, neboť režim nemohl ani v těchto dobách připustit, aby se na výchově socialistické mládeže podíleli stranicky neprověřené osoby, nebyla z postupujících revolučních událostí příliš nadšena.

Pan Otakar se snažil komunistům ve sboru vysvětlit, že nic horšího než komunistická a nacistická zlovůle již nemůže přijít. Konečně mohl nastínit svobodně a otevřeně argumenty proti komunistické totalitě. Několik kolegů se přiznalo, že byli ve straně pouze ze zjištěných důvodů a hleděli na prospěch vlastní rodiny.

Pan Otakar při rozhodujících událostech v listopadu 1989 cítil velký strach o protestující mladé lidi, mezi nimiž byla i jeho dcera a syn, kteří se účastnili všech revolučních akcí. Podle jeho slov by se nejráději také zúčastnil posledních protikomunistických demonstrací, avšak toto období ho zastihlo ve zhoršeném zdravotním stavu. Musel přerušit práci ve škole a zůstal doma. Pečlivě si zaznamenával všechny události, které byly popisovány v rozhlase, sledoval tisk, debatoval se známými i s manželkou o nové naději žít život ve svobodné zemi.

Paní Růžena: V roce 1989 se bála například na manifestacích na výročí upálení Jana Palacha. Bylo to o to horší, že manžel pracoval jako zeměměřič a během týdne byl mimo Prahu. Spojení s ním prakticky neměla. Večer 21. srpna roku 1989, v den výročí obsazení Československa, začala mezi ním a kolegy v hospodě v Turnově protirežimní debata. Veřejně vyjádřený nesouhlas s vládou a politikou Sovětského svazu nezůstal bez odezvy. Státní bezpečnost dělala problémy v práci a došlo i na domovní prohlídku v pražském bytě. Přišli příslušníci StB v civilu a chovali se velmi agresivně. Jasně dávali najevo, že jejich moc nijak neslábne a rozhodně nekončí. Naštěstí to bylo poslední setkání paní Růženy a její rodiny s touto represivní složkou. V následujícím období se střídal pocit strachu o členy rodiny na demonstracích v listopadu 1989 s ohromným nadšením z postupujícího a nevyhnutelného konce čtyřicetileté vlády komunistů.

Paní Marie: Rodina paní Marie se na začátku osmdesátých let přestěhovala z Prahy zpět do obce Hvězda, v okrese Česká Lípa. Důvodem bylo neustávající pronásledování obou manželů, a také odjezd sestry paní Marie do Polska. Byli vedeni jako nepohodlní odpůrci režimu, zvláště kvůli vystoupení paní Marie z KSČ a několikanásobnému zatčení jejího manžela v souvislosti se samizdatovou literaturou za tzv. protistátní činnost. Báli se nejvíce o své děti, které měly kvůli nim problémy při studiu a hrozilo, že je neuživí.

Doma na Hvězdě se toho změnilo dost. Starostou se stal starousedlík, bývalý soused paní Marie. Byl to proreformní komunista, který se snažil tehdy povolenými prostředky vylepšit úroveň života ve své obci. Stále částečně věřil komunistické ideologii, i když sám prožil několik osobních zklamání. Počínaje vstupem cizích vojsk na naše území až po smrt vlastního syna, který byl zastřelen při pokusu nelegálně překročit hranice do Německé spolkové republiky.

Paní Monika: Studovala od roku 1983 na Lékařské fakultě Univerzity Karlovy a rok 1989 se pro ni stal přelomovým. V červnu úspěšně ukončila vysokoškolské studium a nastoupila jako sekundární lékař do nemocnice s poliklinikou ve Vysočanech.

Ačkoli se v této době již ve společnosti, především ve studentském prostředí, šířily informace o různých protestních aktivitách, v nemocnici stále vládl strach a pocit nejistoty z nejasné budoucnosti. Nikdo s nikým o politických změnách, ať už se týkaly uvolňování režimu v SSSR nebo revoluce v Polsku, nemluvil. Probíhaly jen nesmělé rozhovory mezi nejbližšími kolegy, kteří k sobě měli důvěru. Primář interního oddělení, dle slov paní Moniky, byl sice hodný člověk, ale byl to slaboch. Snažil se situaci v nemocnici udržet v zajetých kolejích a zabránit jakémukoli pokusu o politickou debatu nebo o zvýšení informovanosti zaměstnanců. Z části bylo jeho jednání zapříčiněno neustálým dohledem zástupkyně primáře, jež byla hrdou členkou komunistické strany. Veškerá pozornost a aktivita zaměstnanců se měla, a také soustředila pouze na pacienty a na provoz interního oddělení.

17. listopadu 1989 se paní Monika s manželem, z vysílání radia Svobodná Evropa, dozvěděla o událostech na Albertově a o zásahu policie proti „rebelujícím“ studentům. Celou noc tehdy obcházeli příbuzné, kteří bydleli v okolí, probírali situaci a snažili se získat další informace. V nemocnici se ještě několik dní nic moc nedělo. Zaměstnanci jen tajně debatovali o událostech a spíše se sháněly podrobnosti a novinky. Vedení nemocnice dělalo „mrtvého brouka“.

Pan Tomáš: Od roku 1987 pracoval pan Tomáš ve Vojenských stavbách jako řidič multikáry. Vzhledem ke svému negativnímu vztahu k režimu, i přes vysokoškolské vzdělání, které si dodělal po mnoha peripetiích a zákazech až v roce 1985, sehnal místo pouze v dělnické profesi. Měl to štěstí, že se dostal do party lidí, kteří měli podobný osud a i jejich názory na politiku byly stejné. Debaty o situaci ve společnosti, o událostech v okolních zemích i doma, byly na denním pořádku. Velkou zásluhu na poměrně uvolněné atmosféře mezi pracovníky měl i mistr, který sice měl dobrý kádrový profil, ale snažil se, být pro režim neviditelným a své zaměstnance vždy hájil. Bylo možné se relativně svobodně vyjadřovat, samozřejmě pouze na tomto pracovišti.

Několik dní po krvavém potlačení studentské demonstrace na Albertově vzpomíná pan Tomáš na silný zážitek, který se mu nesmazatelně spojil se sametovou revolucí. V té době pracoval na stavbě PTB - provozně technická budova metra na Palackého náměstí. Tento den, i přes velké obavy a prosby mistra, se všichni členové party včetně pana Tomáše, rozhodli vyvěsit veliký transparent do druhého patra rozestavěné budovy. Transparent obsahoval tento nápis: Dělníci podporují studenty.

Mistr jim v tom nebránil, ale obával se, že probíhající události ve společnosti nebudou mít tak zásadní význam, že nenastal čas ke změně, a naopak se bál důsledků. Jeho obavy se zprvu ukázaly jako oprávněné, jelikož se na náměstí přímo vedle stavby začal shromažďovat oddíl Lidové milice. Jeho členové byli ozbrojeni, vybaveni ostrými náboji a připraveni na povel zasáhnout. Tehdy se celá parta kolem pana Tomáše skutečně strachovala o své životy. Většinou také vyvstalo na paměti dlouholeté perzekuování rodin těch občanů, kteří někdy v minulosti vyjádřili nesouhlas s režimem. Mohlo se to stát i jim. Jeden z kamarádů však udělal něco, co nikdo nečekal a na co ostatní neměli odvahu. Vyšel z ohrady stavby přímo k milicionářům a začal na ně křičet. Jeho hlas byl slyšet po celém náměstí. Vyčítal jim jejich postoj vůči ostatním občanům, kteří našli odvahu a zvedli hlavu po letech útlaku a zlovůle moci. Vyčítal jim, že se neštítí zastrašovat vlastní lidi zbraněmi. Chtěl vědět, kdo za ně pracuje v době, kdy stojí naprosto nepochopitelně na náměstí, jen aby budili hrůzu, a kdo jim to platí. Na jeho námitky nikdo z milicionářů nereagoval, stáli s nepřítomným výrazem, ani se nepohnuli. Pan Š se pak otočil a volným krokem odkráčel zpět na stavbu, kde ho všichni uvítali jako hrdinu. Pan Tomáš přiznává, že tato událost všem dodala odvahy a naději, že je to ono, a že to už konečně začalo. Do hodiny milice z náměstí zmizely a v dalších dnech události nabraly rychlý spád. Pan Tomáš nevynechal jedinou příležitost k účasti na všech následných demonstracích po celé Praze včetně těch největších na Letenské pláni.

4.3.2 Kultura a společnost očima jednotlivce

Pan Otakar: Jako největší posun v kultuře společnosti během listopadových událostí vnímal pan Otakar neuvěřitelnou soudržnost a vzájemnou ohleduplnost lidí v běžném životě, se kterou se setkával na každém kroku. Vzpomíná na to, jak se lidé začali chovat slušně, byli k sobě hodní na úřadech, ale i například v dopravních prostředcích, v obchodech i na ulici.

Jako příklad uvedl pravidelnou návštěvu u svého lékaře, kde právě tehdy zapomněl v čekárně tašku s doklady. Jistý student za ním dojel až k dalšímu lékaři na polikliniku, aby mu ji předal. Nakonec ho tento mladík dovezl až domů, aby pan Otakar nemusel jít sám dlouho cestu na autobus. V autě proběhla debata o politických událostech, o tom co se děje na fakultě chemicko-technologické, jakých akcí se již tento student třetího ročníku účastnil, a co chystají studenti dále v rámci spolupráce s disidentským hnutím.

Paní Růžena: Paní Růžena pracovala v OPBH s členem Jazzové sekce, který byl v roce 1986 zatčen během velké razie. Příslušníci Státní bezpečnosti vtrhli přímo do kanceláří. Všichni byli vyděšení, když každému přítomnému prohledávali stoly a hrabali se ve věcech. U nikoho nebyly naštěstí nalezeny žádné kompromitující materiály. Zatčený byl převezen do vazby a jeho kolegové z práce za něj museli dát společnou záruku, která spočívala v prohlášení, že mu věří, že bude jednat již správně. Až poté mohl být propuštěn.

Při jeho vyprávění o vazebních podmínkách se paní Růženě tajil dech. Dle jeho slov to bylo ve vazbě velmi nepříjemné, bolestivé a dlouhé. Nelítostné chování dozorců se mísilo s ponižováním a urážkami. Zatímco byl zavřen v kotci, nad ním chodili policisté s dobrmany. Dokonce nutili své psy, aby vykonávali potřebu právě nad zadrženým. Ten přečkal tyto útrapy a psychologický nátlak bez ztráty duševního zdraví, pouze udržováním si myšlenek a vzpomínek na svou rodinu. Nakonec byl, stejně jako ostatní členové Jazzové sekce, po několika měsících propuštěn.

Po propuštění většiny členů pokračovala jejich činnost v jiných sdruženích a stále se objevovaly pokusy o zlegalizování Jazzové sekce. Její činnost dále pokračuje i po Sametové revoluci, v roce 1991, zrušil Nejvyšší soud ČR všechny rozsudky nad členy pro jejich nezákonnou podstatu. Během činnosti se v tomto sdružení vystříдалo 8220 osob.

Paní Marie: Po návratu z Prahy do obce Hvězda počátkem osmdesátých let paní Marie zjistila, že soudržná nálada v obci se za dvacet let její nepřítomnosti nezměnila. Avšak cítila určitou rezignaci vůči politické situaci u dříve zásadových, nezlomných lidí. Snažila se vzbudit mezi obyvateli obce opět zájem o politiku a nově vznikající studentské hnutí. Pokoušela se obnovit schůze v místní zchátralé stodole, ale její snažení se neseťkalo s pochopením. Sestra paní Marie, která žila v Polsku s manželem, podávala pravidelné zprávy o sílícím polském hnutí Solidarita. Alespoň to dodávalo celé rodině i nejbližšímu okruhu přátel z obce sílu a naději na zvrát i v Československu.

Paní Monika: 19. listopadu byla paní Monika s kamarádkou ze studií na představení v divadle Semafor. Už při vstupu do divadla si všimli, že nikde nejsou uvaděčky ani šatnáři. Herci hned po úvodní písni nastoupili na jeviště a oznámili, že vzhledem k událostem 17. Listopadu, spojeným s nepřiměřeným zásahem ozbrojených složek proti vlastním občanům, hlavně z řad studentů, se nebude hrát. Celé hlediště ztichlo, a až po několika minutách začalo tleskat a jásat. Ovace nebraly konce a trvaly kolem 20 minut. Pro přítomné herce i diváky se tak návštěva divadla stala prvním naprosto svobodným aktem. Pro většinu to bylo poprvé, kdy mohli dát najevo, všechno co si myslí, beze strachu z postihu. Ovšem paní Monika si i při takovémto euforickém momentu připouštěla možnost přítomnosti a zásahu Státní bezpečnosti. Tak hluboko byl zaryt mezi lidmi strach z režimu.

Představení se stalo přátelským rozhovorem diváků s herci, kteří všem vysvětlili a podrobně popsali, co se přesně na Albertově a na Národní třídě před pár dny stalo. Do divadla nakonec přišli i studenti Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, kteří přečetli prvotní požadavky studentů a jejich protest proti politickému zřízení. Hluboký zážitek se ještě prohloubil po odchodu z divadla Semafor a příchodu na Václavské náměstí, kde kolem sochy svatého Václava stálo asi 100 lidí. Zapalovali svíčky a debatovali, poprvé po dlouhé době veřejně a svobodně.

Jak již bylo psáno výše, všichni se ten den a v tu chvíli ještě bát nepřestali. Druhý den přišla paní Monika do práce, do nemocnice, s trikolorou připevněnou na bundě. Na chodbě ji zastavila zástupkyně primáře a upozornila ji na možné důsledky takovéto „dekorace“ na jejím oděvu. Sama stále věřila, že poslední události ještě neznamenají konec vlády KSČ, na rozdíl od paní Moniky, která cítila, že změna právě nastává.

Další dny probíhaly hekticky, denně do práce, ošetření pacientů a vzhůru na demonstraci na Václavské náměstí. Postupně se k paní Monice přidávali další kolegové. Účast na největších demonstracích na Letenské pláni se stala samozřejmostí pro všechny svobodně smýšlející občany.

Pan Tomáš: Společnost ke konci osmdesátých let, dle pana Tomáše, měnila své celkové chování, více se angažovala a již nebyla vůči všemu politickému dění apatická. Především mezi studenty nacházel v té době názorové soupeřníky, přestože byl již ze starší generace, jako jeden z mála se nebál vyjádřit svůj názor i na veřejnosti podle svých skutečných pocitů.

Sám pan Tomáš celá osmdesátá léta poslouchal zakázané nahrávky amerických rockových kapel. Snažil se dostat k zakázaným knihám, nahrávkám a jiným materiálům. Nechtěl zůstat lhostejný a nechat se táhnout hlavním proudem, upadnout v nevědomost a propadnout lhostejnosti. Při stupňujících se studentských aktivitách se scházel s mladými lidmi, podporoval různá undergroundová hnutí. Finančně přispěl studentům z Brna, kteří přijeli na začátku roku 1989 do Prahy protestovat na Palackého náměstí proti vyloučení z brněnské fakulty z kádrových důvodů.

4.3.3 Persekuce očima jednotlivce

Pan Otakar: Ve vzpomínkách pana Otakara již žádný výrazný příklad perzekuce vůči jeho osobě, z posledních let komunistické vlády, není. Vzpomíná spíš na atmosféru strachu, ať už v zaměstnání nebo ve společnosti. Samozřejmě stále hrozil trest za šíření protirežimních názorů, ale pan Otakar se v této době neohlížel na restriktce a výhrůžky a vyjadřoval se většinou i na veřejnosti podle svého nejlepšího svědomí a upřímně. Vlastně tomu tak bylo i dříve při různých výsleších, kdy téměř vždy příslušníky ohromil svou neskrývanou kritikou režimu a pravdomluvností. Respondent si sám myslí, že hlavně díky těmto vlastnostem a tomu, že narazil na poměrně slušné lidi i uvnitř tehdejší policie, unikl nějakým tvrdým trestům.

Pan Otakar uvedl příklad perzekuce na svém synovi, studentovi medicíny. Podle studijního plánu byli povinni všichni studenti vysokých škol absolvovat každoročně kromě odborných předmětů také předměty v rámci politické výchovy. Byly to například předměty jako mezinárodní dělnické hnutí, politická ekonomie, což bylo ze všeho ještě nejzajímavější a jako perličku na konci studia marxismus-leninismus a v šestém ročníku také předmět vědecký komunismus. Většina studentů brala tyto zkoušky jako nutné zlo, bez kterého je režim nenechal vystudovat.

Již během studia měl syn problémy se zpolitizovaným vedením fakulty. U státní zkoušky z marxismu-leninismu udělal něco naprosto nečekaného, a v té době velmi odvážného až riskantního. Hned poté, co ho vedoucí katedry marxismu-leninismu vyzval, aby vysvětlil pojem vědeckého komunismu, konstatoval, že to by chtěl od pana profesora právě vysvětlit, neboť to během jeho přednášek a praktických cvičení za celý semestr nepochopil. Reakce zkušební komise byla rychlá a dala se předvídat. Byl to sice na tu dobu a v té situaci nebývale odvážný čin, pravdou ale je, že riskoval neúspěch i všech ostatních kamarádů studentů, kteří ten den dělali státnice s ním. Státní zkoušky, včetně těch již splněných, mu zrušili a současně mu bylo ukončeno i studium na fakultě. Naštěstí pro něj se vše odehrálo těsně před Sametovou revolucí, tudíž za několik měsíců mohl dokončit své vysokoškolské studium bez politické perzekuce. Měl také čest být jedním z prvních absolventů medicíny ve svobodné zemi.

Paní Růžena: Dle slov paní Růženy se o krocích vlády lidé dozvídali pouze ze státem ovládaných médií, tudíž se stále jednalo o pozitivní zprávy o úspěších socialistického průmyslu a zemědělství. Od revoluce v Polsku, jež započala již v roce 1988, se atmosféra ve společnosti poněkud uvolňovala. Například cestovat se sice nemohlo stále, ale již se, dle jejích slov, nevyskytovala taková míra persekuce za vyjádření kritických názorů na socialistické zřízení, přestože českoslovenští komunisté se nechtěli smířit s postupným rozpadem Východního bloku a stále se drželi svých vydobytých pozic.

Paní Marie: Po odchodu z Prahy se život paní Marie změnil k lepšímu. Manžel, znevýhodňovaný úřady při hledání práce, dostal po letech nabídku od rodinného přítele pracovat jako traktorista v nedalekém zemědělském družstvu.

Starosta jejich obce se dostal do styku s persekucí poté, co povolil na náměstí shromáždění občanů. Mělo jít o rozloučení občanů na počest zemřelého nejstaršího obyvatele Hvězdy. Spontánně se na něm postupně začala provolávat protikomunistická hesla a nakonec byla bohužel zdemolována kašna. Podle slov paní Marie, nikdo neví jak, ale zpráva o tomto incidentu se dostala na krajské oddělení policie. Státní bezpečnost pak několik dní vyšetřovala starostu, nakonec ho zbavila funkce a jeho dům předala jeho dosazenému nástupci. Bývalý starosta přišel téměř o všechnu majetek, ale našel útočiště ve vedlejší vesnici v domě svého starého přítele.

Paní Monika: Určité příklady persekuce zažila paní Monika během studií několikrát. Poprvé ji při přihlášce na Gymnázium, stál v cestě její „kádrový profil“. Na rozdíl od spolužáků, kteří i přes horší prospěch neměli s přijetím žádný problém. Kádrový profil, který se skládal především z „hříchů rodičů“, nebyl u paní Moniky skutečně pro tehdejší poměry dobrý. Matka vystoupila z KSČ v r. 1968 a otce do Strany nikdy ani nechtěli, jelikož byl tzv.: nežádoucí osoba. Nakonec se, za značné přímlyvy třídního učitele ze základní školy, na gymnázium Na vítězné pláni dostala a úspěšně ho dokončila.

Další podobný problém nastal při přihlášce na medicínu, tehdy, v roce 1983, dokonce musela třídní profesorka trochu poupravit údaje na formuláři. Vzhledem k tomu, že matka paní Moniky nebyla ochotna na tuto přihlášku uvést, že byla ze strany vyhozena, což by paradoxně bylo pro politický profil lepší než dobrovolné vystoupení, musela paní profesorka celý tento odstavec z inkriminovaného dokumentu vynechat. Kromě třídní profesorky, která pomohla prakticky celé třídě, protože zrovna v tomto ročníku se sešly i děti disidentů, i ředitel udělal, co mohl. Dokonce se postavil proti své zástupkyni, která, jak se mezi studenty i zaměstnanci školy tajně šířilo, byla informátorka STB. Naštěstí však člověk i v těchto devastujících letech narazil na slušné a kultivované lidi nezkažené roky politického útlaku.

V roce 1985, ve druhém ročníku medicíny, dostali nejlepší studenti pozvánku na schůzi kandidátů KSČ. Navrhovali je tzv. kroužkoví vedoucí, což byli lékaři z klinických pracovišť, kteří měli studenty po celé studium na starosti i po stránce odborné. Paní Moniku navrhla studijní vedoucí také. Obecně se vědělo, že ten, kdo nechce být přijat jako kandidát, nesmí na schůzi jít. Existovala jediná možnost - zrušit návrh ze strany studijní vedoucí. Po dlouhé debatě a vysvětlování se to paní Monice povedlo a na kandidáta navržena nebyla. Dle jejích slov, jediné co ji zachránilo a zapůsobilo na paní doktorku, byl pláč a sdělení, že pokud k tomu dojde, rodiče se jí zřeknou – byla to nadsázka, ovšem splnila svůj účel.

Dalším příkladem persekuce je případ spolužáka paní Moniky z fakulty. Byl synem kulaků, hrdý a čestný. Na schůzi kandidátů řekl, že se nechce stát kandidátem, a ani později členem KSČ, protože je to proti jeho přesvědčení a zcela by to popřelo jeho výchovu. Po tomto vystoupení byl v časovém horizontu několika dnů z fakulty vyhozen.

Pan Tomáš: Pan Tomáš nemohl sehnat, kvůli svým protirežimním činnostem a názorům a především třídnímu původu, ani na konci osmdesátých let svému vzdělání odpovídající práci. Při pohovorech se více než na odbornost a um, hledělo na kádrový profil. Podle pana Tomáše bylo zajímavé zejména to, že právě v této době mu bránil v nalezení místa třídní původ. Dalo by se předpokládat, že jako syn průmyslníka s ním bude mít problémy už při studiu vysoké školy v šedesátých letech, avšak tam k přerušení jeho studia vedla hlavně „prozápadni“ činnost, nikoli nedělnický původ.

Jako řidič multikáry ve Vojenských stavbách již žádnou přímou persekuci nezažil. Stále však nemohl na veřejnosti vyjádřit svůj názor úplně svobodně, jelikož právě Vojenské stavby byly sledovány Státní bezpečností. Ve své partě však narazil na podobně smýšlející lidi, a tak alespoň na pracovišti mohly probíhat veškeré debaty svobodně.

5 VÝSLEDKY A DISKUZE

Jednotlivé polo-standardizované rozhovory proběhly díky ochotě respondentů bez větších komplikací. Hlavní část výzkumu byla vytvořena v lednu 2013.

Z odpovědí dotazovaných se dá celkem do hloubky rozpoznat atmosféra tehdejší společnosti, a také její kulturní úroveň. Dále působení různých restrikcí na osobnost a chování člověka, radikalizaci názorů jednotlivce a jeho celkovou změnu myšlení.

Praktická část výzkumu byla rozdělena do dvou základních částí. První částí bylo období Pražského jara, vstup vojsk Varšavské smlouvy na naše území a následné události. Druhou částí pak bylo období konečné fáze komunismu v 2. polovině 80. let a revoluční listopad 1989. Obě části byly ještě rozděleny každá na tři další podokruhy, které se zabývaly strachem, kulturou a persekucí ve společnosti.

Všichni respondenti přiznali, že nejméně jednou za dobu vlády komunistů, cítili strach ať o svůj život či o život svých blízkých, popřípadě o majetek nebo pracovní pozici. Když pomíneme 50. léta, která nebyla hlavním předmětem výzkumu, nejvíce se šířil strach mezi lidmi v tzv. normalizační éře, především v roce 1970 a v několika následujících letech. Pan Otakar například vzpomínal, jak se v roce 1968 setkal při svém působení ve Spojených státech amerických s bývalými spolužáky, kteří ze strachu před režimem odcestovali bez jakýchkoli finančních prostředků a byli nuceni žít jako bezdomovci. Paní Růžena a pan Tomáš nastínili působení strachu jako pro režim důležitého faktoru v zaměstnání, respektive ve škole.

Na konci 80. let se téměř nic na atmosféře ve společnosti neměnilo. Příslušníci StB v civilu byli velmi agresivní, vyvolávali konflikty a potom vyprovokované občany bili a zavírali. Pan Otakar se bál o své děti při manifestacích v roce 1989, stejně jako paní Růžena, která se sama aktivně účastnila protirežimních aktivit. Například podle paní Moniky, paní Růženy či pana Otakara se dá říci, že se strach stále velmi silně projevoval v zaměstnání nebo i ve škole. Nebyl tedy velký rozdíl mezi dvěma zkoumanými obdobími z hlediska atmosféry strachu ve společnosti.

Dotazování také hodnotili kulturní úroveň společnosti v obou zkoumaných obdobích. Během Pražského jara bylo vidět zlepšení celkové nálady ve společnosti a k lepšímu se změnilo také chování lidí vůči ostatním. Napomohlo k tomu i uvolnění poměrů v kulturní scéně. Zahájila nebo obnovila činnost některá do té doby zakázaná divadla, diváci se dočkali divadelních her i audionahrávek mnoho let uložených v trezoru. Byl obnoven přísun západní literatury a hudební tvorby. Ve společnosti docházelo k demokratizačnímu procesu a pro izolovanou československou populaci se otevíraly nové obzory. Pan Tomáš například nakoupil v té době za velký obnos asi šest nově povolených „západních“ knih.

Po vstupu vojsk Varšavské smlouvy se ještě zvedla ve společnosti vlna odporu, následovali protestní akce, ovšem nic nepomohlo. Při pozdějším silicím normalizačním tlaku se naopak stávala, podle respondentů, společnost stále více apatickou, lhostejnou a neschopnou jakékoli reakce na vnitřní či vnější politické dění. Všechno kontroverzní kulturní dění bylo znovu zakázáno. Byl to velký obrat k horšímu oproti uvolnění poměrů, které přineslo Pražské jaro. Právě na jaře 1968 se lidé otevřeně bavili o problémech a strastech, jež v sobě dlouhá léta dusili.

Respondenti nevyjádřili shodné názory na kulturní úroveň společnosti v 80. letech. Paní Růžena a paní Marie se vyjadřovali o spoluobčanech té doby velmi negativně. Stejně jako paní Monika se báli svých kolegů i přátel, jež na ně hypoteticky mohli donášet. Naopak pan Otakar zažil i příběh nezištné pomoci od neznámého studenta a pan Tomáš popisoval stupňující se napětí a začínající revoltu také právě mezi studenty. Kulturní dění bylo nadále ovládáno a kontrolováno prověřenými lidmi, loajálními ke KSČ. Existovalo pár divadel, které měly pro režim kontroverzní repertoár, ovšem stále byly podřízeny stranickému diktátu.

Při Pražském jaru se značně uvolnila nejen atmosféra ve společnosti, kulturní dění, ale také bylo propuštěno spoustu neprávem vězných lidí. Po srpnu 1968 se však pomalu vracela silná persekuce, na rozdíl od 50. let, kdy šlo o často hrubé fyzické násilí, v tomto období převládal spíše psychologický tlak. Manžel paní Marie a také manžel paní Růženy byli tvrdě potrestáni za svoje vyjádření nesouhlasu vůči komunistické vládě. První z nich zažil i v této době brutální výslechy a byl držen ve vazbě měsíc a půl bez vědomí rodiny. Manžel paní Růženy byl několikrát ve vazbě, ovšem ještě častěji byl vyslýchán doma, před zraky své manželky. Panu Tomášovi nebylo v té době umožněno dostudovat.

Míra persekuce se na konci 80. let snížila, ale nedalo se říci, že vymizela. Tři z pěti dotazovaných v posledních letech totality zažili persekuci či určité znevýhodnění na vlastní kůži nebo vůči někomu blízkému. Ačkoli příslušníci policejních složek ustoupili od brutality prvních normalizačních let, stále byl rozvíjen teror psychologický. Strach z vyjádření názoru byl vlastně také persekucí, skrytou.

Potvrdilo se také, že hybnou silou každé revoluce či změny poměrů jsou studenti. V historii naší země vystupovali vždy jako zastánci spravedlnosti a svobody. A respondenti se o nich ve svých výpovědích také několikrát zmiňovali, ačkoli nebyla záměrně položena v tomto směru žádná otázka. Vždy ovšem šlo o pozitivní zmínky. Jako jedna z mála skupin československé společnosti se studenti dokázali sjednotit a šířit protirežimní atmosféru. Pořádali demonstrace, veřejně kritizovali kroky vlády, ztrátu svobody a některá persekuční opatření. Někteří respondenti byli během jednoho z dvou zkoumaných období také studenty a vyjádřili svoje postoje, které prezentovali. Z části tedy odhalili fungování a chování československých studentů při zásadních historických událostech z vlastních zkušeností.

Působili a působí i v současnosti. Příkladem můžou být úspěšné protestní akce studentů proti komunistické radní na jihu Čech, která nakonec ze zdravotních důvodů odstoupila.

6 ZÁVĚR

Za cíl této bakalářské práce byla stanovena analýza dopadu totalitních režimů na jednotlivce a na společnost jako celek. Důraz byl kladen na utváření a přijímání atmosféry strachu mezi lidmi, na obecnou kulturní úroveň a na míru persekuce, kterou zažili dotazovaní respondenti.

Téma komunismu v Československu je pro českou i slovenskou historii a současnost velmi důležité. Nemělo by se zapomínat na události minulé, na nepotrestané křivdy, zrady a zločiny, jelikož i v dnešní době se může člověk ze starých chyb poučit.

V přehledu řešené problematiky, tedy teoretické části, se k dosažení požadovaného výsledku využilo studium sekundárních zdrojů. Využita byla analýza dostupných písemných dokumentů a analýza internetových zdrojů. Všechny použité zdroje jsou zveřejněny v seznamu použitých zdrojů.

Formou polo-standardizovaných rozhovorů s pamětníky minulého režimu byla v analytické části práce dosažena určitá míra hlubšího/osobnějšiho poznání o naší komunistické minulosti. Rozhovory se uskutečnily v lednu a únoru 2013 a mezi dotazovanými byli lidé různých věkových a sociálních skupin, aby byl výzkum co nejobektivnější. Analytická část byla rozdělena na dvě časová období (první - období Pražského jara, srpen 1968 a jeho důsledky, druhé - období konečné fáze komunismu, konec 80. let) a obě období dále na tři části (strach, kultura, persekuce).

Podářilo se získat zajímavé informace ohledně náhledu respondentů na kulturní úroveň obyčejných lidí, známých či přátel v těžkých dobách. Dále byla zjištěna a porovnána míra strachu a persekuce ve zkoumaných obdobích, a také byl odhalen náhled běžných lidí na roli studentů ve zlomových momentech historie Československa.

Ve výsledcích výzkumu byly shrnuty všechny důležité výstupy této práce. Přes rozdílné vzdělání, profese, věk i životní osudy se respondenti v mnoha ohledech shodli. Komunistický režim nepovažovali za fungující systém a cítili se, alespoň v některých obdobích znevýhodnění a perzekuováni. Běžní lidé se během působení tohoto režimu změnili. Měnilo se jejich chování, zjev i názory.

Na základě analytické části – empirické studie, podpořené teoretickými podklady užitými v přehledu řešené problematiky, bylo dosaženo cílů této bakalářské práce. Díky otevřenosti, ochotě a časovým možnostem respondentů proběhl výzkum absolutně bez komplikací.

7 SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

7.1 Knižní literatura

BALÍK S., KUBÁT M. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. Praha: Dokořán, 2004. 167 s. ISBN 80-86569-89-6.

HLOUŠEK V., KOPEČEK L., *Demokracie*. Brno: Masarykova univerzita v Brně: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, 2003. ISBN 80-210-3195-6

KABÁT J. *Psychologie komunismu*. Praha: Nakladatelství Práh, 2011. 470 s. ISBN 978-80-7252-347-4.

KAPLAN K., PALEČEK P. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. Kapitola 2 – Masová nezákonnost a perzekuce. Brno: Barrister & Principal, 2001. 253 s. ISBN 80-85947-75-7.

KÁRNÍK Z., KOPEČEK M. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu. Svazek I. Obraz vnitřního nepřítele – revizionismus na stránkách Otázek míru a socialismu v letech 1958-1969*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Dokořán, 2003. 269 s. ISBN 80-86569-60-8.

KŘIVKA Z. *Komunismus ve 20. století očima jeho obětí*. Praha: Konfederace politických vězňů ČR, 2009. 127 s.

SARTORI G. *Strany a stranické systémy*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005. 466 s. ISBN 80-7325-062-4.

SÍGL M. *Události totality, svobody a demokracie*. Praha: Akcent, 2010. 489 s. ISBN 978-80-7268-753-4.

SLÁDEK Z. *Od demokracie k totalitě. Československo v letech 1945-1968*. Praha: Fortuna, 1991. 29 s. ISBN 80-85298-33-3.

7.2 Internetové zdroje

HELLER P. *Dějepis.info* [online]. *Československo v 60.letech* [cit. 2012-16-04].
Dostupný z WWW: <<http://dejepis.info/?t=241>> ISSN 1214-9144>

KOUŘIL V. *Unijazz* [online]. *Jazzová sekce* [cit. 2009-20-03].
Dostupný z WWW: <<http://www.unijazz.cz/cs/stranka/418-jazzova-sekce>>

TOMEK P. *Totalita.cz* [online]. *50. Léta - Perzekuce katolické církve*.
Dostupný z WWW: <http://www.totalita.cz/50/50_01_019.php>

8 SEZNAM PŘÍLOH

Příloha 1: Popis respondentů.....	51
Příloha 2: Přepis rozhovoru s paní Marií.....	52
Příloha 3: Doplnění citace k analytické části.....	57

9 PŘÍLOHY

Popis respondentů

Respondent č. 1

Jméno: Pan Otakar

Rok narození: 1924

Vzdělání: Vysokoškolské

Respondent č. 2

Jméno: Paní Růžena

Rok narození: 1946

Vzdělání: Středoškolské

Respondent č. 3

Jméno: Paní Marie

Rok narození: 1938

Vzdělání: Středoškolské

Respondent č. 4

Jméno: Paní Monika

Rok narození: 1965

Vzdělání: Vysokoškolské

Respondent č. 5

Jméno: Pan Tomáš

Rok narození: 1946

Vzdělání: Vysokoškolské

Přepis rozhovoru s paní Marií

Co jste dělala v roce 1968 a jak jste vnímala události tohoto roku, bála jste se?

„Byla jsem zrovna na mateřské s mým druhým synem. V té době jsem bydlela v malé vesnici Hvězda, která je v okrese Česká Lípa. Jak jsem vnímala události? U nás bylo příšerné telefonní spojení, autobusy jezdili snad dvakrát za den jenom a ještě nepravidelně. Scházeli jsme se s manželem a ostatníma z okolí, se sousedy hlavně. Probírali jsme informace, které se k nám dostaly, ale nebylo jich moc. Vím, že jsme řešili jisté řekněme dobré zprávy, ale přesné popisy dění jsme opravdu neměli. Někteří chodili i do místní stodoly, která byla roky zpustlá a opuštěná, aby o nich starosta, který byl komunista, nevěděl. Řešili se tam, řekněme, nežádoucí, politické věci. Já jsem tam byla párkrát.

Pozdějc jsme se dověděli od souseda, který různě jezdil po Čechách, že sověti chystají nějaké nepravosti. Byla jednání o působení našich komunistů, sovětům se nezamlouvalo, asi, že se to u nás uvolňovalo, já tomu věřila, šlo to snad v dobrý směr. Ale to Rusáci nemohli dopustit. Samozřejmě nikdo nemohl vědět, jak to nakonec oni vyřeší, tak nešťastně pro nás.

Někdy ráno 21. srpna jsem slyšela od souseda, že nás obsadili. Manžel, který dělal rozvozce potravin, neodjel do práce a byl na tom psychicky špatně. Bylo to pro nás, samozřejmě hrozně zklamání, taky jsme se báli, co bude. Co kdyby na nás zaútočili, báli jsme se i války. Rozhodla jsem se jet za svou sestrou do Prahy, abysme byli více v obraze. Děti jsme nechali u souseda, protože to prý mělo být v Praze docela nebezpečné. No a pak jsem slyšela, jak rozhlas neustále vysílá o vstupu těch vojáků, mluvili tam umělci a další osobnosti a bylo tam i vyjádření vlády naší, která popírala ty informace o pozvání sovětů, o bratrské výpomoci. Tím to sověti obhajovali, že jsme si je sami pozvali. Potom co se dostali do rozhlasu, zastavili vysílání a byl konec.“

Cítala jste změnu kulturní úrovně společnosti v době Pražského jara, a jak se změnila po vstupu vojsk Varšavské smlouvy?

„No, abych řekla pravdu, u nás to nebylo nějak znát, že by se lidi chovali jinak. Opravdu to u nás bylo bez informací, nebo neumím to posoudit. My se tam všichni znali navzájem a věděli jsme kdo má jaké názory a kdo udělal tohle a tamto. Třeba starosta ten nikdy nikomu nedělal nějaké problémy nebo snad, alespoň o tom nevíme, nikoho nedonášel, ale byl to komunista, on tomu věřil, té myšlence. A ona nebyla špatná asi ta původní, že ano. No nemluvili jsme před ním o politice, on nesouhlasil s reformami. Dost lidí se scházelo v té stodole prázdné, tam vím, že se i objevovaly různé věci zakázané, knížky, magnetofonové pásky. Starosta to asi věděl, ale ten myslel jen na to, no jak jsme říkali, prostě aby se dobře hnojilo na poli. On se o to nezajímal, a aby je nahlásil nebo jinak, na to asi nikdy nedošlo. On spolu s jezeďáky na schůzích popíjeli, tak to probíhalo v duchu hospodských sedánek.

Jak se však k nám dostávali další informace a všechno se povolovalo, tak starosta ucítil změnu a ze dne na den začal podporovat reformní snahy, ač je předtím kritizoval. Sousedí z ulice nakonec prosadili, i aby se hrálo na náměstí divadlo. Byl to snad dokonce nějaký zakázaný autor, nevím přesně. Byla jsem tam jen chvíli.

Já jsem se poté dlouho bavila s holkama ze vsi a nakonec sem dokonce vstoupila do strany, měla jsem pocit, že se reformní vedení snaží a líbily se mi názory i to, že starosta slíbil více peněz, dneska se tomu říká dávka, zkrátka něco navíc.“

Věřila jste tomu?

„Nedá se říct. Ale asi ano, věřila jsem, že by to mohlo fungovat, manžel dřel, ale vydělával málo. Ta myšlenka, že by nám někdo přispěl, a že by společnost lépe prosperovala, asi není špatná. Nemyslím, že bych udělala chybu, nedalo se vědět, jak to bude pokračovat, já jsem to nevěděla. Byla jsem trochu bláhová asi.“

Zažila jste nějaký případ persekuce po srpnu 1968?

„No jak jsem říkala, nejdřív tady to bylo dobré období, potom se toho chopili ještě horší lidé než dříve. Jak jsme se přestěhovali za sestrou do Prahy, začaly problémy, protože já jsem byla opravdu zklamaná tím zásahem sovětů a ještě to nevypadalo, podle informací co jsme měli, že by měli odejít pryč. Tak jsem tedy vystoupila z KSČ, ač mě manželovi kolegové z práce varovali. Manžel potom jezdil ve skladu na Masarykově nádraží od podzimu 1968. Spolu s kolegama se připojili k protestům, já mu říkala, ať na nás neupozorňuje, aby nepřišel o práci. No ale začali vyvolávat nějaká hesla proti SSSR, proti okupaci, troubili a prostě bylo je hodně slyšet. Tak netrvalo dlouho a přijeli pro ně policajti, odvezli je na stanici a tam je předali těm, tajným, estébákům. Já jsem o manželovi nevěděla vůbec nic. Byla jsem se ptát na policii, jestli ho nemají v záznamech a oni mi jen řekli, že nemohou podat žádné informace, že se všechno dovím včas, hrůza. Bylo mi opravdu špatně, chtěla jsem ho najít, ale nevěděla jsem jak, tušila jsem, že ho asi mají, a doufala jsem, že ho nikdo třeba neokradl nebo nezabil.

Až po měsíci a půl mi bylo řečeno nějakým člověkem v civilu, který mě navštívil doma, že je manžel ve vazbě za protistátní činnost. Vrátili ho až půl roce, bylo to dlouho, nekonečně dlouhé čekání plné strachu. Hodně mi pomohla sestra, hlavně finančně a také moje děti, které jsem si přivezla do Prahy. Držely mě nad vodou, jinak bych se asi zbláznila.

Manžel se vrátil zmlácený, byl brutálně vyslýchán, několik týdnů na samotce, bylo to pro mě nepochopitelné, nespravedlivé. Vždyť celou dobu pracoval, jen se nechtěl smířit s tím, že republiku okupují cizí vojska. Byla to nespravedlnost a krutost. Po tom co mi vyprávěl, že musí porušit mlčenlivost, kterou ho donutili podepsat a musí mí říct, co se všechno dělo. Měl po těle staré modřiny, takže byl i bit mockrát a hodně. Bylo to pro mě hrozné, nevěděla jsem, co se bude dít a hlavně jak to s námi bude.

Manžel mi také vyprávěl různé příběhy z vazby, která byla vězením bez soudu. Jeden spoluvězeň mu vyprávěl, že byl přítomen jednání naší vlády v Moskvě a že prý jeden z našich zástupců odmítl podepsat nějaké potvrzení o pozvání spřátelených vojsk, a bylo mu vyhrožováno smrtí. Prezident Ludvík Svoboda prý vzal pistoli a namířil si ji na hlavu a vyhrožoval, že pokud je nepustí sověti domů všechny, tak že se zastřelí. Byl to od něj odvážný čin, teprve později nám to všem došlo. Až když jsme se dozvěděli, čeho byli tehdy sověti schopni provádět s vlastními lidmi v koncentracích.“

Co jste dělala na konci 80. let a cítila jste strach?

„Už na začátku 80. let jsme se přestěhovali zpátky na Hvězdu. Kvůli mému vystoupení ze strany a problémům manžela měly naše děti problémy ve škole. Pořád nosili domů poznámky, museli být po škole, uklízet chodby, spolužáci asi varováni doma rodiči, se jich stranily a bály se s nima kamarádit. Bylo to opravdu příšerné. Manžel nemohl sehnat práci. Bylo to těžké. Báli jsme se, že naše děti ani neuživíme, docházeli peníze. A pak navíc vlastně sestra odjela do Polska. My bysme neutáhli sami byt. Tak jsme se vrátili. Museli jsme pryč z Prahy.

No a na Hvězdě bylo pár změn, docela zásadních, měli jsme nového starostu. Považoval se za proreformního komunistu, je ale pravda, že bylo znát, snažil se zlepšit život lidí na vsi. No a ten strach o přežití rodiny jako, už pak tolik nebyl, snad. Starosta se snažil hledat různé cesty k získání peněz pro své záměry, měl rád místní lidi a často byl na schůzích. Nechal opravovat silnice, nějak sehnal peníze i na různé jiné věci, nikdo se neptal jak, a všichni byli překvapeni.

Nakonec jsme byli rádi, protože se starosta pořád snažil něco zlepšovat. Říkal sám, že pořád si myslí, že komunismus je správný směr, přestože nemohl pochopit sovětskou zradu a jeho syn byl zabit, když utíkal do západního Německa. Bylo v něm cítit řekněme veliké zklamání. Ne ale rezignace.“

Jak se změnila nálada a kulturní úroveň společnosti na konci 80. let oproti 60. létům?

„No nálada, řekla bych, že byla u nás, nebo u několika známých, pořád taková ta soudržnost, která trvala. Ale přece jen to nebylo úplně ono, myslím, že u dříve zásadových lidí byla vidět nějaká rezignace. Soused se vůbec neukazoval, měl nějak nemocnou dceru, a vypadal, že už mu je jedno co se děje kolem. Občas jsme se pobavili přes plot, jinak už jsme se nescházeli skoro vůbec. Já se snažila být aktivnější než dříve a snažila sem se, vlastně nějak vyburcovat lidi k nějakým sedánkům, ale nešlo to. Byla jsem moudřejší, jestli si to mohu dovolit říct, věděla jsem z Prahy o studentech a hnutích, proti režimu, jak to bylo a chtěla jsem posedět se starými známými, třeba ve staré stodole, ale nikdo nechtěl. Jinak sestra často volala a vlastně mě informovala o situaci v Polsku a o tom hnutí Solidarita. Tam to šlo v dobrý směr, dříve než u nás. To nám dodávalo sílu a naději na změnu i tady. Taky jsem si již sama pro sebe přemýšlela, jaké by to bylo, kdybychom změnili vládu.“

Zažila jste Vy nebo někdo Vám blízký na konci 80. let persekuci?

„No potom co jsme se vrátili na Hvězdu, už to bylo dobré. V Praze, jak jsem říkala, nemohl manžel sehnat práci, všude mu říkali, že má nežádoucí minulost, a prostě, že ho nechtějí, že by měli problémy. Kde ho vzali, tak ho hned vyhodili, protože to zjistili. Já si myslím, že by ho nenechali ani čistit kanály v Praze. Naštěstí starý přítel mu nabídl v nedalekém zemědělském družstvu, že by mohl dělat traktoristu, že jim zrovna odešel jeden. To bylo úplně výborné a hodilo se to, když jsme se stěhovali.“

A nějaký případ persekuce z Vašeho okolí na konci 80. let byl?

„Ten nový starosta. Řekněme, že se nehodil do krámu, svými reformními myšlenkami. A hlavně vím, že na počest jednoho ze zemědělců z Hvězdy, myslím, že právě zemřel nejstarší občan Hvězdy. No prostě povolil na náměstí takové shromáždění, mělo to být takové uctění památky nebo podobně. Jenže nějak se to zvrtilo. Soused se hned přidal, když někdo začal volat, že by se měli komunisti pověsit, a že by měl Jakeš chcípnout. Pár lidí bylo posilněných alkoholem, a potom, to mám jen z doslechu, zdemolovali kašnu.“

Nějak se to dostalo na krajskou bezpečnost. Pár dní byl nějak klid, ale pak přijela bezpečnost a starosta byl odvolán z funkce a odvezen. Pár dní jsme pak byli bez starosty. Pak přijel takový mladíček, říkal, že je nový starosta, dostal hned dům po svém předchůdci, kterému sebrali skoro všechno. Odcházel snad jen s kufrem ze svého domu, nakonec ho k sobě vzal jeho starý přítel, co bydlel vedle na vsi. To bylo hodně nespravedlivý, nevím, jestli nakonec těsně před revolucí neemigroval.“

Doplnění (citace) k analytické části

Permanentně udržovaná atmosféra strachu se projevovala především v chování jednotlivce a jeho pohledu na svět. Strach je součástí automatické obavy při návštěvě úřadu, lékaře, cestě do školy, přechodu do domova důchodců, při otevírání neznámého dopisu ve schránce, při setkání se sousedem, při kontrole dopravním policistou, při legálním přejezdu hranic do sousedního povoleného státu, při čekání, zda ne mne ve frontě vyjde chléb a doma nebude problém, stejně jako při výchově dětí i představě o jejich budoucnosti.³¹ (Kapitola 4.2.1)

Pojem kultura byl vždy definován poněkud odlišně. Častěji se chápe jako etapa vývoje umění. Ve skutečnosti představuje etapu vývoje celé společnosti a určité úrovně „kultivovanosti“ společnosti. Tedy životního stylu v dané době.³² (Kapitola 4.2.2)

Jazzová sekce je občanské sdružení, které působí na území našeho státu od roku 1969. V sedmdesátých a osmdesátých letech právně náleželo pod Svaz hudebníků ČR. Na principu dobrovolnosti se jeho členy stávali amatérští i profesionální hudebníci, znalci jazzu. Cílem velmi aktivního působení bylo rozšířit mezi lidi tento styl hudby a rozvinout jeho myšlenky, prostřednictvím šíření informací letáky a pořádáním koncertů. Od roku 1972 začala tato organizace vydávat členský bulletin Jazz a později také edici Situace, jež se věnovala tehdejšímu stavu československého výtvarného umění a stále rozsáhleji zaměřovala svou pozornost na umělce působící mimo oficiální struktury. Státní orgány neměly v té době žádnou kontrolu nad publikační a organizační činností tohoto sdružení a to pro ně představovalo výrazný problém, který by mohl narušit i fungování celého státu. Proto od druhé poloviny 70. let probíhalo sledování všech členů Jazzové sekce. Byl proto zrušen Svaz hudebníků jako celek a Jazzová sekce měla, dle oficiálních kruhů, ukončit svou činnost. S odvoláním na mezinárodní úmluvy však pokračovala v publikování a pořádání koncertů, a proto začali být její členové kriminalizováni a celá činnost byla označena za ilegální a protistátní. V roce 1987 byly nad vedoucími i řadovými členy sdružení vyneseny tresty, jejichž rozmezí se pohybovalo mezi půl rokem a rokem a půl.³³ (Kapitola 4.3.2, Paní Růžena)

---

³¹ KABÁT J., *Psychologie komunismu*, S. 13

³² KABÁT J., *Psychologie komunismu*, S. 341

³³ KOUŘIL V. *Unijazz* [online]. *Jazzová sekce* [cit. 2009-20-03].